

Oud-Voorburgers

Alexander Crèvecoeur, Willem Lindenburg en Johannes Bondt

Historisch Voorburg Jaargang 26 2020 nummer 2

Oud-Voorburgers

Alexander Crèvecoeur, Willem Lindenburg en Johannes Bondt

Historisch Voorburg Jaargang 26 2020 nummer 2

Inhoud

	Van de redactie	3
1	De Crèvecoeurs; vergeten bewoners van het herenhuis van Oostenburg aan de Broeksloot	Arie L. Spaans4
2	Voorburg en de Engelandvaart ’40-’45; miraculeuze ontsnapping in de Den Burghstraat	Jacques Plugge12
3	Johannes Bondt (1700-1754); predikant in Voorburg	Bart Seelemeijer22
	Colofon	49

Afbeeldingen omslag

Voorzijde:
Oprijlaan naar het herenhuis van *Oostenburg* in 1908 (het woonadres van de Crèvecoeurs van 1906 tot 1912), vlak voor het kappen van de iepenbomen in verband met de uitbreidingsplannen van Voorburg. Foto Alexander Crèvecoeur. Collectie Rob Crèvecoeur

Achterzijde:
Linksboven: De Broeksloot, gezien vanuit het ‘bos’ van *Oostenburg*, zomer 1910. Foto Alexander Crèvecoeur. Collectie Rob Crèvecoeur
Rechtsboven: De achterzijde van *Oostenburg*, met links het ‘bos’ en rechts het jaagpad langs de Broeksloot, circa 1910. Foto Alexander Crèvecoeur. Collectie Rob Crèvecoeur
Linksonder: De vijf Engelandvaarders na hun aankomst in Londen. Van links naar rechts: Leen Pot, Hendrik van der Wijck, Charles van Houten, ‘Chris’ Lindenburg en ‘Pietje’ Six. Foto uit: F. Visser, *De bezetter bespied* (1983)
Rechtsonder: Oude Kerk Voorburg, Ansichtkaart circa 1920. Collectie Anne Jacobs

Van de redactie

De achter ons liggende publicatie van de volumineuze boekdelen over de Vliet, de Gouden Eeuw en *Vreugd & Rust* heeft ons bijna doen vergeten dat *Historisch Voorburg* van origine een tijdschrift is, een periodiek van een vereniging dat ruimte biedt aan haar leden om hun historische kennis, ervaringen en onderzoeken met elkaar uit te wisselen.

Deze aflevering van *Historisch Voorburg* breekt de reeks van dikke boeken af en ze presenteert zich weer welbewust als een nummer van zo’n tijdschrift. Dat blijkt ook al meteen uit de inhoud. Anders dan bij de genoemde boeken is er geen overkoepelend thema; hier zijn artikelen bijeengebracht over een moedige Voorburgse Engelandvaarder, over de wederwaardigheden van een achttiende-eeuwse Voorburgse predikant en over een bewoner van het herenhuis van een der historische boerderijen met een passie voor de Voorburgse avifauna. Ze zijn alleen verbonden door het feit dat ze betrekking hebben op Voorburg.

De redactie is heel dankbaar voor deze bijdragen van Bart Seelemeijer, Arie L. Spaans en Jacques Plugge en nodigt anderen, zowel leden als buitenstaanders, vriendelijk uit hun voorbeeld te volgen en bij te dragen aan de geschiedschrijving van onze mooie gemeente. Voorburg heeft meer facetten dan wij wel eens denken.

1. De Crèvecoeurs, vergeten bewoners van het herenhuis van Oostenburg aan de Broeksloot

1.01 Alexander Crèvecoeur, 18 maart 1923 (vermoedelijk in Het Gooi of omstreken), als altijd met zijn verrekijker in de aanslag. Fotograaf onbekend. Collectie Rob Crèvecoeur

Over de voormalige boerenhoeven langs de Broeksloot en hun bewoners is meermalen in dit tijdschrift bericht. De naam Crèvecoeur wordt in deze bijdragen echter alleen in het onderschrift van illustraties vermeld. Uit zes vogeldagboeken van Alexander Crèvecoeur (1891-1977) die de auteur eind 2015 van Olaf van Hoorn (Antiquariaat Van Hoorn, Nijmegen) ontving, blijkt dat het herenhuis van Oostenburg in het begin van de twintigste eeuw zes jaar lang bewoond is geweest door Johannes Crèvecoeur (1856-1927), zijn echtgenote Jacoba Hermina Wilhelmina Bosch (1859-1939) en hun zoon Alexander.

Volgens de dagboeken kwam het gezin op 1 mei 1906 op Oostenburg wonen en vertrok het in mei 1912 definitief naar ‘ons’ huis op de Zwartelaan in Voorburg. Dat ‘ons’ in de dagboeken duidt er wellicht op dat het gezin daar ook al woonde voor het naar Oostenburg vertrok. Johannes Crèvecoeur was tot zijn pensionering werkzaam op het toenmalige Ministerie van Justitie in Den Haag, laatstelijk in de functie van referendaris.

Zoon Alexander bezocht een of meer jaren de kostschool ‘In de Wereldt is veel Gevaer’ (destijds Instituut-Reiziger ‘Huize De Vliet’ geheten). Uit een dankbetuiging van zijn vader in een landelijk dagblad blijkt dat Alexander zijn opleiding daar in 1908 met goed gevolg heeft afgesloten. Hij vervolgde zijn middelbare schoolopleiding op een HBS in Den Haag. In 1910 is hij aan de Universiteit van Amsterdam plant- en dierkunde gaan studeren. Hij sloot die studie in 1915 met succes af. Alexander trouwde in 1918 met Nicolasia Agatha Graadt van Roggen (1890-1973). Na hun huwelijk woonden ze kort in Den Haag en Hilversum en vanaf 1922 tot hun overlijden in Laren (NH). Uit het huwelijk zijn twee kinderen geboren: Alexander Lucas (1919-2011) en Johannes (1924-1995).

De dagboeken

Kort nadat Alexander op Oostenburg was komen wonen, begon hij naar vogels te kijken. Over de inhoud van zijn zes dagboeken is in 2017 uitvoerig bericht in een artikel in *Het Vogeljaar*. In deze bijdrage voor Historisch Voorburg wordt de aandacht gericht op de vogels van Oostenburg (boerderij met herenhuis, moestuin en bos) en op de vogels die Alexander waarnam op zijn wandelingen (zoals hij zijn vogeltochtjes steevast in zijn dagboeken aanduidde) in de directe omgeving ervan.

Oostenburg

De dagboekantekeningen uit de eerste twee jaren zijn zeer summier. Zij beperken zich tot wat Alexander op Oostenburg aan nesten vond. Zo noteerde hij in 1906 in zijn dagboek alleen dat hij de eieren van merel en zanglijster leerde kennen en dat er een paartje boerenzwaluwen in de theekoepel in het bos van Oostenburg broedde. Hij beschreef nauwkeurig hoe het nest

1.02 Dankbetuiging van Johannes Crèvecoeur aan het adres van het Instituut-Reiziger nadat zijn zoon Alexander was geslaagd voor het toelatingsexamen voor de vierde klas HBS in Den Haag. *De Telegraaf*, maandag 20 juli 1908, Avondblad. Collectie Rob Crèvecoeur

eruitzag, hoe het was opgebouwd en hoeveel jongen er uiteindelijk waren uitgevlogen (vijf). Alexander was in alle opzichten een detaillist. Ook in latere jaren hield hij vaak het broedverloop bij van de nesten die hij vond. In 1907 broedde in het theehuis weer een paartje zwaluwen. In juni vond hij in een leipruim in de moestuin een nestje van de grauwe vliegenvanger.

1.03 Oprijlaan naar het herenhuis van *Oostenburg* in 1908 (het woonadres van de Crèvecoeurs van 1906 tot 1912), vlak voor het kappen van de iepenbomen in verband met de uitbreidingsplannen van Voorburg. Foto Alexander Crèvecoeur. Collectie Rob Crèvecoeur

Van 1908 tot 1912 hield hij nauwkeurig bij welke vogelsoorten hij op *Oostenburg* waarnam en welke soorten er ook broedden. Dit heeft uiteindelijk in zijn dagboek uit 1911 geleid tot een samenvattend overzicht van de vogelwereld van *Oostenburg*. Alexander heeft dit overzicht zelf nimmer gepubliceerd. Omdat het een goed beeld geeft van het vogelleven op de boerenhoeven langs de Broeksloot aan het begin van de twintigste eeuw, is het overzicht in 2017 alsnog gepubliceerd. Als eerbetoon aan Alexander Crèvecoeur wordt het hier nogmaals afgedrukt (zie p. 10). In totaal werden door Alexander op *Oostenburg* 70 vogelsoorten waargenomen. Van 26 soorten kon hij met zekerheid vaststellen dat ze er ook hebben gebroed. Van vier soorten achtte hij het broeden waarschijnlijk. Van de vogelweelde op *Oostenburg* is nu niets meer over.

De omgeving van *Oostenburg*

Pas na de zomer van 1908, toen hij Instituut-Reiziger had verlaten, volgen er in de dagboeken aantekeningen over wandelingen in de buurt van *Oostenburg*. Ook op die wandelingen hield hij bij welke soorten hij zag. Zijn dagboeken staan dan ook vol met dag-, maand- en jaarlijsten.

Vanuit *Oostenburg* stak hij meestal de ophaalbrug van de Broeksloot over. Vandaar liep hij dan over het jaagpad in zuidwestelijke richting (door hem Broeksloot 1 genoemd) of in noordoostelijke richting (Broeksloot 2). De route langs Broeksloot 1 eindigde meestal in de *Voordes* of op andere Rijswijkse buitenplaatsen. Ook liep hij daar vaak heen via het Julialaantje, het oude kerkpad dat langs de (voormalige) Rijswijkse buitenplaatsen liep. Wanneer hij langs de

1.04 De voorzijde van de koepel bij *Oostenburg*. Foto Alexander Crèvecoeur, gedateerd 1908. Collectie Rob Crèvecoeur

1.05 De koepel van *Oostenburg* aan de slootzijde. De sloot is een aftakking van de Broeksloot. Foto Alexander Crèvecoeur, gedateerd aan de achterzijde: '13 januari 1911 Oostenburg'. Collectie Rob Crèvecoeur

1.06 De Broeksloot, gezien vanuit het 'bos' van *Oostenburg*, zomer 1910. Foto Alexander Crèvecoeur. Collectie Rob Crèvecoeur

route Broeksloot 2 met de 'aschstaal' (de lokale vuilstortplaats) liep, sloeg hij soms linksaf de Loolaan in, richting boerderij *Het Loo*. Slechts incidenteel liep hij in de polder de weilanden in. Vrijwel alle waarnemingen werden vanaf bestaande wegen en paden gemaakt. Minder vaak gingen de wandelingen naar de Koekamp en het nabijgelegen Haagse Bos. Incidenteel ging de tocht naar wat verder gelegen gebieden. We beperken ons hier echter tot de gebieden die hij vrij frequent binnen de toenmalige gemeentes Voorburg en Rijswijk bezocht.

Broeksloot

Zijn wandelingen langs de Broeksloot met zijn boomrijke boerenhoeven leverden gewoonlijk dezelfde soorten op die hij op *Oostenburg* waarnam. Soms stuitte hij op iets bijzonders. Zo vond

1.07 Voorburg, Broeksloot, links boven *Oostenburg*, daarachter het woonhuis, de boerderij, hooiberg, schuur en ophaalbrug van *Oostenburg*. Foto Alexander Crèvecoeur, circa 1910. Collectie Haags Gemeentearchief

hij op 22 juni 1912 twee paartjes oeverzwaluwen met jongen. De oude vogels hadden hun nestgangen tussen de reten van de planken onder een brug gegraven, een bijzondere nestlocatie. De jongen vlogen enkele dagen later uit. Verheugd was hij ook over een zingende grote lijster op het iets naar het oosten gelegen *Vreugd en Rust*, een soort die hij op *Oostenburg* nimmer zag of hoorde. Buiten de broedtijd werden langs de Broeksloot (maar ook elders binnen zijn actieradius) geregeld grote gele kwikstaarten (een trekvogel uit Noordwest-Europa) en ijsvogels (vooral broedvogels uit eigen land) door Alexander gezien. In de herfst en winter trof hij op de ‘aschstaal’ geregeld bonte kraaien aan, een trekvogel uit Noord- en Oost-Europa, die als zodanig thans vrijwel geheel uit Nederland is verdwenen.

De polder

Over de weidevogelbevolking van de Voorburgse Polder berichtte Alexander dat de kievit er ‘talrijk’ was (‘ook als broedvogel’), de grutto ‘een gewone zomervogel’ was en de tureluur er ‘geregeld’ voorkwam. Incidenteel noteerde hij een grote groep wulpen en kleine aantallen goudplevieren op trek. In de winter kwam hij soms grote groepen kokmeeuwen, kramsvogels, koperwieken en bonte kraaien tegen (alle vogels uit noordelijke streken).

Overige gebieden

Hij liep geregeld door de bebouwde kom van Voorburg, maar noteerde dan in zijn dagboek alleen bijzondere waarnemingen. Zo beschreef hij uitvoerig zijn ontmoeting met twee kerkuilen die op 31 maart 1912 op de Prinses Mariannelaan ’s avonds door het licht van

1.08 Brug over de Broeksloot naar de oprijlaan van *Het Loo*. Penseel in kleur van A. Crèvecoeur, 1913. Collectie Haags Gemeentearchief

de elektrische lantaarn langs hem heen vlogen. De velduil die hij op 9 augustus 1914 bij het dorp waarnam, was eveneens de moeite van het vermelden waard. Ook de Rijswijkse buitenplaatsen leverden meestal dezelfde soorten op als *Oostenburg*. Op 27 maart 1912 deed hij echter uitvoerig verslag van een steenuil (volgens de dagboeken toen een vrij gewone soort rond Voorburg en Rijswijk) die hij op de buitenplaats *Den Burch* aan het Julialaantje tegenkwam. Hij maakte er in zijn dagboek zelfs een schets van.

De interesse van Alexander voor vogels heeft er ongetwijfeld toe bijgedragen dat hij plant- en dierkunde is gaan studeren. Na zijn afstuderen is hij echter een geheel andere, meer journalistieke richting ingeslagen. Hij eindigde zijn professionele loopbaan als boekhouder bij de firma A. Mauritz & Zn te Bussum. Zijn interesse voor de natuur en de vogels is bij hem echter nimmer gedoofd.

De waarnemingen die Alexander op *Oostenburg* en in de omgeving ervan heeft gedaan, hebben ertoe geleid dat hij nog in zijn studententijd een ‘Avifauna van Den Haag en omstreken’ heeft gepubliceerd. Deze publicatie heeft de basis gevormd voor de lange reeks avifauna’s van Den Haag die in de 100 jaar erna zijn gepubliceerd. Later heeft hij nog een ‘Avifauna van Baarn en

omstreken’ het licht doen zien. De basis daarvoor legde hij op de wandelingen die hij in de jaren ervoor vanuit Baarn maakte wanneer hij bij zijn familie of toekomstige schoonfamilie logeerde.

Andere interesses

Alexander had een brede belangstelling. Hij was lange tijd lid van de ‘Geschiedkundige Vereeniging Die Haghe’ en publiceerde in het blad van die vereniging over opgravingen in Den Haag rond 1750. Hij was ook sociaal actief (onder andere bij de Volksuniversiteit Laren). Verder schilderde hij niet onverdienstelijk. Er zijn in het Haags Gemeentearchief (archief Leidschendam-Voorburg) acht vrij kleine penseeltekeningen (waaronder zes aquarellen) van zijn hand aanwezig (oudste circa 1907, jongste circa 1927), waarvan er vijf betrekking hebben op Voorburg. De laatste worden alle ten onrechte aan Alexanders in 1919 geboren zoon Alexander Lucas toegeschreven. Deze heeft volgens zijn zoon Rob (1943-) echter nimmer getekend of geschilderd. Ook fotografeerde Alexander al op jonge leeftijd. In het Haags Gemeentearchief bevinden zich 28 zwart-witfoto’s van ‘Crèvecoeur’ (waarvan er 26 op *Oostenburg* en omgeving betrekking hebben), die gezien de datering (circa 1907 tot circa 1917) alle op het conto van Alexander geschreven kunnen worden.

Tabel 1 Avifauna van *Oostenburg* (1906-1911), samengesteld door Alexander Crèvecoeur, aangevuld met twee soorten (Aalscholver, Sperwer) die hij volgens zijn dagboek in 1912, na de samenstelling van zijn overzicht, nog zag.

(Aalscholver)	Torenvalk	Goudhaan
(Blauwe Reiger)	(Boomvalk)	Vuurgoudhaan
Ooievaar	(Smelleken)	Grauwe Vliegenvanger*
(Lepelaar)	(Boomleeuwerik)	Bonte Vliegenvanger
(Gans, soort onbekend)	Boerenwaluw*	Koolmees*
(Wilde Eend)	Huiswaluw*	Pimpelmees*
Sperwer	Witte Kwikstaart*	Glans- en/of Matkop*
Waterhoentje*?	Gele Kwikstaart	Staartmees
(Kievit)	Grote Gele Kwikstaart	Boomklever
(Wulp)	Winterkoning*	Boomkruiper*?
(Zilvermeeuw)	Heggenmus*	Ekster
(Kokmeeuw)	Roodborst*	Gaai
(Visdief)	Nachtegaal	Kauw
Houtduif	Gekraagde Roodstaart*	Roek
Zomertortel*	Zanglijster*	Bonte Kraai
Koekoek	Koperwiek	Zwarte Kraai*
(Kerkuil)	Merel*	Spreeuw*
Steenuil	Tuinfluit*	Wielewaal*?
Gierzwaluw	Braamsluiper*	Huismus*
IJsvogel	Grasmus*	Ringmus*?
Groene Specht	Bosrietzanger*	Vink*
Grote Bonte Specht	Spotvogel*	Groenling*
Kleine Bonte Specht	Fitis*	
Sperwer	Tjiftjaf*	

* = broedvogel, *? = vermoedelijke broedvogel, () = alleen overvliegend.
Noot. De veel op elkaar lijkende Glanskop en Matkop werden door Alexander Crèvecoeur nog niet als zodanig onderscheiden en zijn in de dagboeken als ‘Zwartkopmees’ aangeduid.

Boerenwaluw. Foto Capri23auto via Pixabay

Steenuil. Foto skeeze via Pixabay

Bonte kraai met walnoot. Foto Elstef via Pixabay

Tureluur, een vogel die in Alexander Crèvecoeurs tijd ‘geregeld’ voorkwam in de Voorburgse Polder. Foto Pirkko Seitsenpiste via Pixabay

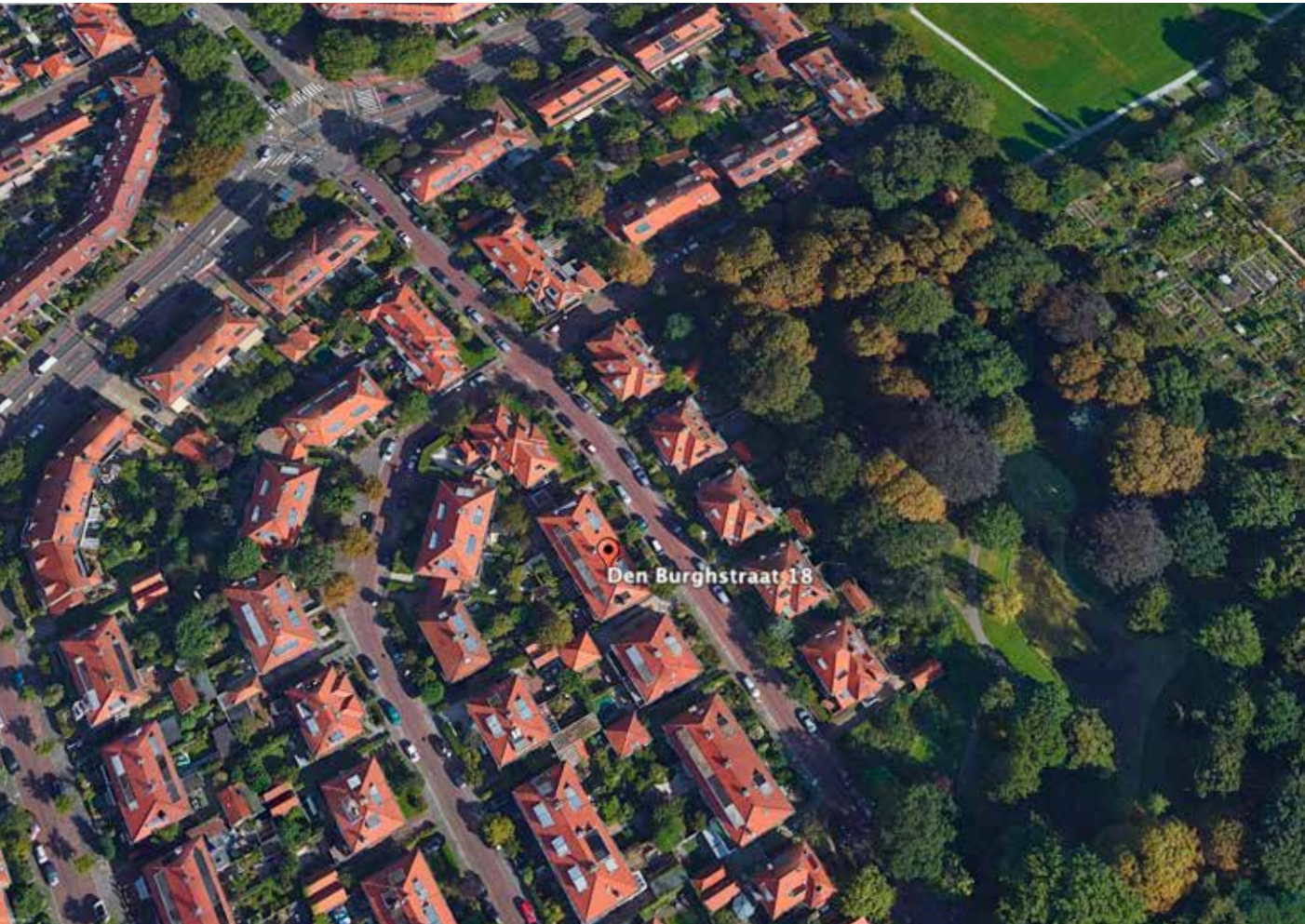
Bronnen

Hendrik Brouwer Schut, ‘Bouwmanswoningen in Voorburg’. *Historisch Voorburg*, jaargang 9 (2003), nummer 2, p. 4-15.
A. Crèvecoeur, ‘Avifauna van Den Haag en omstreken’. *Jaarbericht van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen*, jaargang 4 (1914), p. 33-61.
A.C. (= A. Crèvecoeur), ‘Avifauna van Baarn en omstreken’. *Jaarbericht van de Club van Nederlandsche Vogelkundigen*, jaargang 6 (1916), p. 25-37.
Martin Hooymans, ‘Overzicht van Voorburgse boerderijen’. *Historisch Voorburg*, jaargang 9 (2003), nummer 2, p. 160-177.
Jan Kok, ‘Van boerenpad tot laan’. *Historisch Voorburg*, jaargang 14 (2008), nummer 2, p. 32-54.
Kees van der Leer, ‘Een deftige laan van boerenafkomst’. *Historisch Voorburg*, jaargang 14 (2008), nummer 2, p. 7-31.
M. Noorduyn-Crevecoeur, *CREVECOEUR: een Hollandse familie met een Franse naam*. Eigen uitgave, Sleeuwijk (2012).
Arie Spaans & Ruud Vlek, ‘De Voorburgse vogelaar Alexander Crèvecoeur aan de vergetelheid ontrukkt’. *Het Vogeljaar* 65 (2017), nummer 3, p. 149-157.

De zes dagboeken van Alexander Crèvecoeur zullen worden ondergebracht in het Gemeentearchief van Leidschendam-Voorburg.

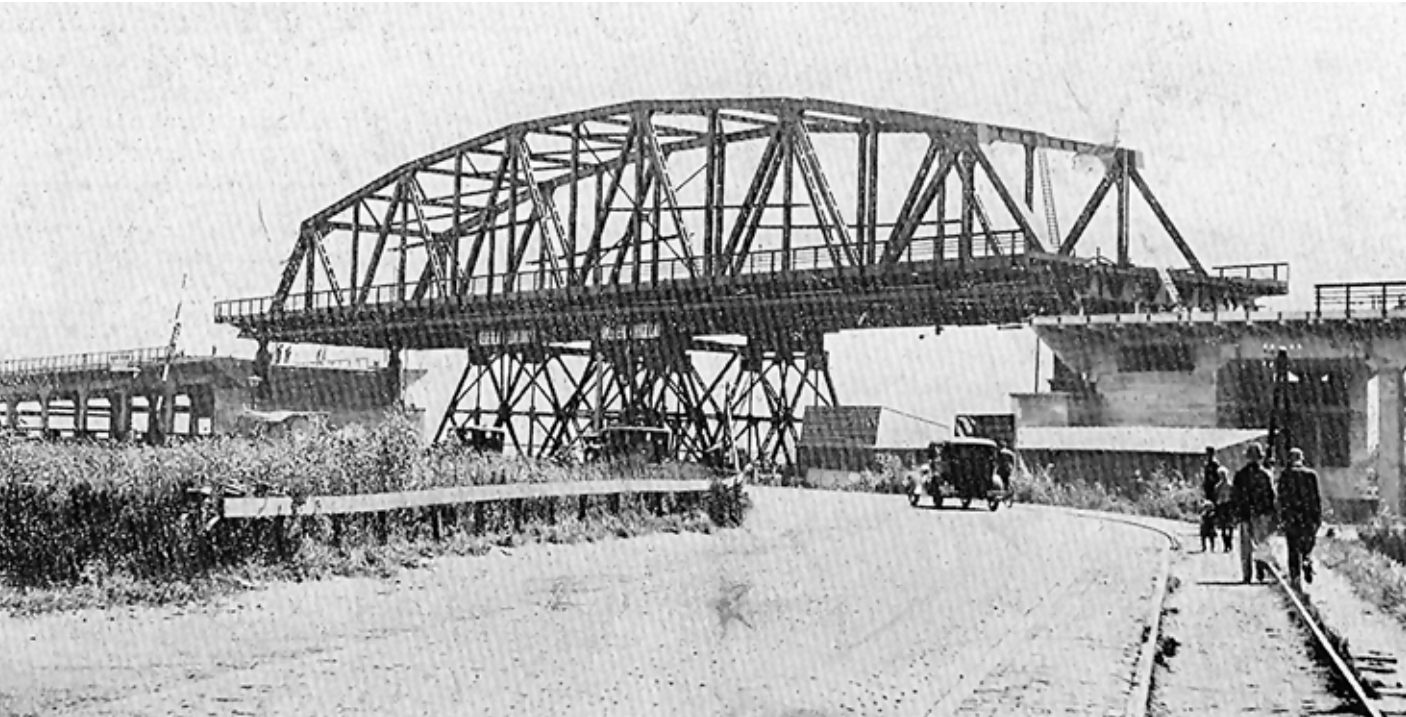
2. Voorburg en de Engelandvaart '40-'45

Miraculeuze ontsnapping in de Den Burghstraat

2.01 Den Burghstraat 18, Foto Google Earth Pro september 2020

Op 26 maart 1943 bellen drie mannen 's avonds laat aan bij Den Burghstraat 18 in Voorburg. Ze komen ir. Willem Lindenburg arresteren. Terwijl zijn echtgenote hen aan de praat houdt, weet hij via de tuinen aan de achterkant te ontsnappen. Wie is Willem Lindenburg? En waarom wilde de Duitse politie hem in handen krijgen?

2.02 Brug over het Merwedekanaal. Fotograaf onbekend, 1933. Guus Kroon, Historisch Archief Muiden

Willem Lambertus Christiaan ('Chris') Lindenburg is op 31 mei 1900 geboren in Groningen. In juli 1924 studeert hij af aan de TH Delft. Als civiel ingenieur treedt hij in dienst bij het Bruggenbureau van Rijkswaterstaat. Hij is betrokken bij de bouw van grote bruggen in het kader van de uitvoering van het Rijkswegenplan 1927, waaronder de bruggen bij Zaltbommel (1931) en over de Merwede (1933). Op 20 april 1931 is hij in Onstwedde getrouwd met Everdina - 'Eve' - Hendrika Kuipers. Na aanvankelijk in Groesbeek te hebben gewoond verhuist het echtpaar in 1932 naar hun nieuwe woning in de Den Burghstraat in Voorburg. Als gevolg van de toenemende wapenproductie dreigt eind jaren dertig een tekort aan staal voor de bruggenbouw. Lindenburg moet daarom in het buitenland staal inkopen, voor welk doel hij een aantal dienstreizen naar onder meer Duitsland maakt. Hij is voor

Rijkswaterstaat tevens betrokken bij de eerste zweefvlucht in 1930 op het strand van Noordwijk. Kranten schrijven: 'Op aanwijzing van ir W.L.C. v Lindenburg, ingenieur bij de RWS werd een geschikt terrein voor het houden van zweefoefeningen gevonden op het strand bij Noordwijk waar men bij NW wind kon profiteren van de stijgwinden langs de duinen.' Hij is aanwezig als op 6 maart 1930 Co van Tijen de eerste proefvlucht van drie minuten met een zweefkist maakt. Het houten vliegtuigje is vervaardigd door de Haagse meubelfabrikant NV Pander. Na 1935 werkt Lindenburg voor het arrondissement Overijssel van Rijkswaterstaat.

In het verzet
Na de inval van het Duitse leger in Nederland raakt Lindenburg betrokken bij verzetswerk. Hij helpt Joodse mensen onderduiken

2.03 Jan Kreeuwen terug in Voorburg, zomer 1945. Uit: F. Visser, *De zaak Antonius van der Waals* (1974)

2.04 Allard Oosterhuis. Uit: H. Beukema, *Varen op twee fronten* (2000)

2.06 Kapitein Harry Roossien. Uit: H. Beukema, *Varen op twee fronten* (2000)

en verzamelt gegevens over de activiteiten van Duitse bedrijven in Nederland. Ook heeft hij contacten met de Ordedienst (OD), een verzetsgroep van voornamelijk ex-militairen. Voorts is hij betrokken bij het verzetswerk van de zogeheten groep ‘Dienst Wim’. Binnen het verzet werkt hij in de eerste oorlogsjaren samen met Pieter van Couten Piccardt Wieringa, die met zijn echtgenote Marthe Brandts op Westeinde 124 in Voorburg woont.

Op het Binnenhof in Den Haag begint Kriminaldirektor Joseph Schreieder, hoofd van de afdeling van de Sicherheitsdienst die is belast met contraspionage, belangstelling te krijgen voor het verzetswerk van Lindenburg en Wieringa. Schreieder zet een van zijn belangrijkste informanten op hun spoor: Anton van der Waals. De gewiekste verrader neemt zijn intrek in de woning die heeft toebehoord aan de gedeporteerde Joodse leerhandelaar Max Mozes Tobias Levisson: Laan van Nieuw Oosteinde 243. Vanuit zijn Voorburgse adres doet Van der Waals zijn duivelse werk grondig. Een van zijn slachtoffers is de 18-jarige Jan Kreeuwen uit Kerkstraat 2. Hij heeft zich bij de OD aangemeld voor het verzenden van radioberichten naar Londen. Van der Waals regelt onder de schuilnaam ‘Jan de Wilde’ een ontmoeting met Kreeuwen op de Koningin Wilhelminalaan. Kreeuwen wordt op 31 juli 1942 gearresteerd. Na een verblijf in diverse kampen, waaronder Amersfoort, Haaren en Neuengamme, keert hij in mei 1945 uit het kamp Ebensee in Voorburg terug. Hij overlijdt daar in 2016.

Halve seconde

Op 24 maart 1943 moet de arrestatie van Lindenburg plaatsvinden. ‘Dat is de heren net op een halve seconde na mislukt’, aldus Lindenburg later tegenover de enquêtecommissie die na de oorlog het verzet in Nederland feitelijk onderzoekt. Hij weet via de tuinen achter zijn woning te ontsnappen. Dat kan, omdat het huidige huizenblok van Hoge Weidelaan 3-7 pas na 1945 werd gebouwd. Het moet een riskante ontsnapping zijn geweest, te meer omdat in die periode in

2.05 Verzetmonument voor de groep ‘Zwaantje’ in Delfzijl. Sculptuur van Jan Wessels. Foto van internet

de Den Burghstraat en de Hoge Weidelaan - naast onderduikers en verzetsmensen - ook NSB-gezinde personen wonen. Op nummer 6 op de Hoge Weidelaan woont op dat moment dr. Willem Drees. Hij is vanwege de bouw van de Atlantikwall gedwongen te verhuizen van de Haagse Van Bleiswijkstraat 58 naar Voorburg. De volgende ochtend neemt Lindenburg de trein naar Delfzijl. Daar kan hij onderduiken, omdat hij sinds november 1942 betrokken is bij de verzetsorganisatie ‘Zwaantje’ van dokter Allard Oosterhuis, wiens echtgenote een nicht is van Lindenburg. Oosterhuis verleent samen met onder anderen de ondernemer Derk Boerema en kapitein Harrie Roossien (een neef van Lindenburg) hulp aan mensen die via de haven van Delfzijl naar Zweden willen. Ook zendt ‘Zwaantje’ in het geheim gegevens over de waterstaat in bezet Nederland naar Engeland. Harrie Roossien is kapitein op het motorschip ‘Hollandia’ van de rederij Wagenborg in Delfzijl. Op 31 mei 1943 verstopt Lindenburg

zich met de Engelandvaarders Charles van Houten, Leen Pot, Pieter Six en Hendrik van der Wijck in een kleine, slecht geventileerde tussenruimte in een watertank in de voorpiek van de ‘Hollandia’. Pas als het schip na een hete dag via het Kielerkanaal de Oostzee bereikt, kunnen de vijf mannen weer aan dek komen. Lindenburg wordt half bewusteloos uit de schuilplaats bevrijd. Op 4 juni 1943 komen ze in Stockholm, Zweden aan.

Het is de laatste door ‘Zwaantje’ georganiseerde ontsnapping naar Zweden. Na de overtocht van Lindenburg cum suis wordt de verzetsgroep eind juli 1943 verraden door kapitein Frans Aben, die met de Sicherheitsdienst samenwerkt. Aben neemt verzetsmensen als verstekeling mee op zijn schip ‘Excelsior’; zogenaamd om hen naar Zweden te helpen ontsnappen, maar onderweg levert hij hen uit aan de Duitse politie. Om bij de Nederlandse inlichtingendienst in Stockholm geloofwaardig te blijven, levert hij af en toe een verzetsman veilig in Zweden af.

Lindenburg in Stockholm

Na zijn aankomst in de Zweedse hoofdstad wordt Lindenburg op de Nederlandse ambassade in contact gebracht met het Nederlandse ‘Bureau Inlichtingen’ (BI), dat nauwe contacten onderhoudt met de Britse geheime dienst in Londen. Lindenburg neemt in Stockholm op verzoek van BI-chef Jan Somer de leiding van de inlichtingendienst over van A.M. de Jong, die tevens de Nederlandse honorair consul te Stockholm is.

Enkele maanden na Lindenburg arriveert de voormalig inspecteur van politie Willem Gevers Deynoot in Stockholm. Hij heeft uit bezet Nederland kunnen ontsnappen met de ‘Excelsior’ van kapitein Aben. Na overleg met de regering in Londen wordt Gevers Deynoot tewerkgesteld bij Bureau Inlichtingen in Londen. Daar wordt hij vooral ingezet bij het verhoor van aangekomen Nederlanders. Op de late avond van 17 september 1943 arriveert ook Anton van der Waals in Zweden. In opdracht van SD-chef Schreieder is Van

2.07 Het motorschip ‘Hollandia’. Uit: H. Beukema, *Wagenborg 100 jaar* (1998)

2.08 J.M. Somer.
Uit: P. Bak, *Een oord van bang wachten, Kamp Haaren 1941-1944* (2018)

2.09 A.M. de Jong, consul-generaal in Stockholm.
Uit: J. Brokken, *De rechtvaardigen* (2018)

2.12 Sieuwert S. de Koe.
Foto Stichting Oorlogsgraven

2.13 Pieter Wieringa als commandant van de BS in Voorburg.
Uit: *Voorburg vrij* (1945)

der Waals als verzetsman naar Zweden ‘gevlucht’ met het schip van Aben. Zijn werkelijke doel is het vertrouwen van Lindenburg en Gevers Deynoot te winnen en te worden doorgestuurd naar Londen om te infiltreren in de Nederlandse en Engelse geheime diensten. Op die manier denkt Schreieder veel te weten te komen over het verzet in Nederland.

Vanaf 18 september 1943 voeren Lindenburg en Gevers Deynoot diverse gesprekken met Aben en Van der Waals, die zich in Stockholm presenteert als ‘ir. baron van Lynden’. Hij vertelt hun een groots verhaal over zijn zogenaamde verzetsactiviteiten. Onder meer zou hij in Nederland munitiedepots en de sluis bij Maasbracht hebben opgeblazen. Lindenburg noch Gevers Deynoot heeft enig benul van de identiteit van de man met wie zij praten.

Leen Pot, met Lindenburg mee naar Zweden gekomen, is een van de eersten die Aben en Van der Waals beginnen te wantrouwen. Gevers

Deynoot ontdekt dat ‘baron van Lynden’ niet wordt vermeld in het Nederlands Adelsboek. Op 23 september 1943 rapporteren Pot en Lindenburg hun bevindingen aan het hoofd van Bureau Inlichtingen in Londen, Jan Somer, met de vraag hoe verder te handelen. Voor overleg met Somer en diens chef, kapitein H. Lief tinck, vliegt Lindenburg naar Londen. Intussen wordt Anton van der Waals uit voorzorg ondergebracht in het gebouw van het Nederlandse consulaat, waar men hem in de gaten kan houden. Na zijn terugkeer uit Londen kan Lindenburg niet tot overeenstemming komen met de ‘baron’. Van der Waals keert daarom na enkele dagen als ‘verstekeling’ op het schip van Aben terug naar Nederland. Onderweg krijgt hij ruzie met Aben en wel zodanig dat hij in Kiel van boord gaat, waarna Aben verder vaart richting Delfzijl. Op 3 oktober is Van der Waals terug in Den Haag. SD-chef Schreieder is niet blij met het fiasco in Stockholm. Hij concludeert dat zijn

poging het Englandspiel in een beslissende fase te brengen mislukt is en daarmee ook zijn positie bij de nazitop in Berlijn onder druk is komen te staan. Als ‘dr. ir. H.J. van Veen’ zet Van der Waals zijn misdadige werk voort. Onder die naam trouwt hij op 28 juni 1944 - voor de vierde keer - met Corrie van den Held, die in de Voorburgse Schellinglaan heeft gewoond.

Als kapitein Aben begin januari 1944 met zijn schip wederom een Zweedse haven aandoet, slaagt Lindenburg erin hem over te halen met hem mee te gaan naar Engeland. Na aankomst per vliegtuig wordt Aben gearresteerd en opgesloten. Op 17 mei 1950 wordt hij door de Raad van Cassatie veroordeeld tot 16 jaar gevangenis. Het blijft verbazen dat Van der Waals in Stockholm aan arrestatie is ontkomen. In de Zweedse hoofdstad circuleert het door Pieter Six vanuit bezet Holland meegebrachte ‘Opsporingsblad’ van het Nederlandse verzet, waarin Van der Waals’ portretfoto staat. Hij wordt echter pas herkend ná zijn vertrek uit Zweden. Ook Lindenburg doorziet het snode plan niet van de man die kort tevoren in Voorburg jacht op hem heeft gemaakt en zelfs bij hem in de buurt heeft gewoond ...

Arrestaties

Door het verraad van Aben en Van der Waals komt een einde aan de verzetsgroep ‘Zwaantje’ en daarmee aan de ‘Zweedse weg’. Bij de arrestatie van de leden van ‘Zwaantje’ weet alleen Derk Boerema te ontsnappen. In Voorburg vindt hij onderdak bij mevrouw Eelkje Meijlink in haar woning aan de Laan van Nieuw Oosteinde 278, schuin tegenover de woning van Van der Waals, die op 243 woont. Eelkje woont daar in bij Mary Schravendijk. Ze kent Lindenburg via zijn werk bij Rijkswaterstaat. Onder de schuilnaam ‘Eke’ is ze actief in een spionagenetwerk waartoe ook de verzetsmannen Leen Pot, Cees Dutilh en Siewert de Koe behoorden. Zij verschaft hun maandenlang onderdak.

Oosterhuis en Roossien worden gevangengezet in het huis van

bewaring in Scheveningen (het ‘Oranjarahotel’), later in kamp Haaren en vervolgens in het Duitse Krefeld. Beiden worden op 20 juni 1944 ter dood veroordeeld, maar overleven de oorlog. Op 10 mei 1945 keren Oosterhuis en Roossien terug in Delfzijl.

In het archief van ‘der Befehlshaber der Sicherheitspolizei und des SD für die besetzen niederländischen Gebiete’ (1944) bevindt zich het proces-verbaal van een door de Duitse politie ingesteld onderzoek naar de ‘Spionage- und Passeurorganisation Fiat Libertas’, een van de verzetsgroepen waaraan Roossien en Oosterhuis verbonden zijn. Op de lijst van dossiers van verhoren van 33 verdachten staat onder meer de naam ‘A. van Couten Piccardt Wieringa, Voorburg, inlichtingen’.

De SD weet daardoor dat ze in Voorburg moet zoeken. Eind 1943 worden Eelkje, Mary en de verzetsman Paul Schlecht in de woning aan de Laan van Nieuw Oosteinde 278 opgepakt. De SD

2.10 De vijf Engelandvaarders na hun aankomst in Londen. Van links naar rechts: Leen Pot, Hendrik van der Wijck, Charles van Houten, ‘Chris’ Lindenburg en ‘Pietje’ Six. Foto uit: F. Visser, *De bezetter bespied* (1983)

2.11 Anton van der Waals in 1943. Foto uit het ‘Opsporingsblad’ van het Nederlandse verzet. Uit: A. Kok, *De verrader* (2011)

2.14 Laan van Nieuw Oosteinde 278. Foto Google Earth Pro september 2020

2.15 Jeanne Romeijn (links) en Eelkje Meijlink (rechts) gefotografeerd tijdens een feest in juni 1958. Collectie Joggli Meihuizen, Amsterdam

2.16 Minister ir. J.W. Albarda. Foto Beeldbank Nationaal Archief

vindt er stamkaarten en ander belastend materiaal. De drie worden naar kamp Haaren overgebracht. Als uiteindelijk ook Boerema wordt gearresteerd ontdekt de SD dat hij in een sigaret een briefje van Eelkje voor Leen Pot heeft verstoppt. Daarin verzoekt zij hem direct na zijn aankomst in Londen te zorgen voor een zender voor de verzetsgroep ‘Sobenlader’. In het briefje staan de namen vermeld van onder anderen mevrouw Lindenburg. Ook de woning van Willem Lindenburg in de Den Burghstraat 18 wordt door de SD doorzocht. Zijn echtgenote Eve dreigt te worden gearresteerd, maar omdat geen direct belastend materiaal wordt gevonden en zij de zorg heeft voor twee kinderen krijgt zij slechts een waarschuwing. Mary Schravendijk wordt na enkele weken vrijgelaten omdat zij slechts kleine koeriersdiensten heeft verleend. Eelkje Meijlink neemt alle schuld op zich. Daardoor verdwijnt Paul Schlecht uit het strafdossier en wordt hij overgebracht naar Vught voor tewerkstelling. Daarmee ontspringt Schlecht een zware straf en overleeft hij de oorlog.

2.17 Den Burghstraat 11. Foto auteur

Eelkje Meijlink verschijnt als enige voor de rechtbank en wordt afgevoerd naar het concentratiekamp Ravensbrück. Otto Haubrock, tweede man binnen de SD in Den Haag, verklaart na de oorlog dat hij respect heeft voor Eelkje Meijlink. Hij prijst haar: er ‘ware in Nederland nauwelijks een tweede vrouw, die zulk onvermoeibaar spionagewerk heeft gedaan als mevrouw Meijlink.’ Eelkje wordt in april 1945 met andere vrouwen vermoedelijk per bus vanuit Ravensbrück naar het Deense Padborg vervoerd. Na de bevrijding is zij samen met de juriste Jeanne Romeijn nauw betrokken bij de leiding van het Bureau Coördinatie van het directoraat-generaal Bijzondere Rechtspleging (DGBR) en bij de opleiding kernfysica van prof. dr. J. Kistemaker. In 1958 wordt zij onderscheiden met de ridderorde van Oranje-Nassau. Per 1 november 1966 woont zij samen met Jeanne Romeijn en Mary Schravendijk in de Den Burghstraat 11, schuin tegenover nummer 18, waar de familie Lindenburg tot 1953 heeft gewoond. Tijdens het proces tegen Aben legt Eelkje, dan plaatsvervangend hoofd van het Bureau Coördinatie van het Ministerie van Justitie, op 17 mei 1950 een uitvoerige getuigenverklaring af. Pieter Wieringa ontkomt aan arrestatie. In het zicht van de bevrijding wordt hij commandant van de Binnenlandse Strijdkrachten in Voorburg. Op 6 mei 1945 publiceert hij het bekende ‘Manifest, Aan de Burgerij der Gemeenten Voorburg en Leidschendam’.

Lindenburg in Londen

Op 30 maart 1944 vliegt Lindenburg vanuit Stockholm naar Engeland. In Londen gaat hij als hoofdingenieur in vaste dienst aan de slag bij het Ministerie van Waterstaat onder leiding van minister ir. J.W. Albarda. Hij behoort er tot een kleine groep ingenieurs die is belast met de voorbereiding van het ‘herstel van o.a. openbare werken, het binnenlandsch verkeer en vervoer’. Hoofd van deze afdeling is ir. J.W. Akkerman, die in de zomer van 1943 in Stockholm is geweest voor de aanschaf van 50 Zweedse stoomlocomotieven ten

In de Den Burghstraat en haar directe omgeving hebben meer families gewoond die in de Tweede Wereldoorlog min of meer heldhaftige daden hebben verricht, die wellicht na 75 jaar vrijheid niet meer zo bekend zijn. Bijna direct naast nummer 18 (Lindenburg) woonde op nummer 22 sinds 1936 het gezin van J.W.F. Backer. Als officier-vlieger was hij ten tijde van de Duitse inval op 10 mei 1940 werkzaam bij de Marinestaf. In het gevolg van de minister van Marine vice-admiraal J.Th. Furstner ontkwam hij op 14 mei 1940 naar Engeland met de botter SCH1 (de ‘Johanna’). In Engeland werkte Backer bij het Nederlandse 320 squadron binnen de RAF als verbindingsofficier van het RAF-Coastal Command. Op 5 september 1940 werd hij te Pembroke Dock belast met het commando over een eskader vliegtuigen. In 1943 werd hij bij de staf Militair Gezag benoemd tot hoofd van de afdeling Luchtvaart. Na de oorlog was hij hoofd van de Rijksluchtvaartdienst. Direct om de hoek van de Den Burghstraat met de Hoge Weidelaan woonde op nummer 1 het gezin van Walther H. Stein. Hij nam als reserve tweede luitenant-vlieger op de Fokker CX-712 vanaf het vliegveld Bergen actief deel aan de luchtgevechten in de meidagen van 1940. Hij raakte gewond, maar overleefde de oorlog. Verderop in de Hoge Weidelaan woonde op nummer 40 het gezin van A.S. Pinke, die tijdens de inval van het Duitse leger op diverse fronten actief was. Hij was overste op de torpedobootjager ‘HM Van Galen’, waarmee hij op 10 mei 1940 deelnam aan gevechten rondom Rotterdam. Door Duitse bommen is het schip verloren gegaan. Na de Tweede Wereldoorlog gaf Pinke als vice-admiraal leiding aan de marine in het toenmalige Nederlands-Indië. Zijn zoon Frederik werd in de oorlog wegens verzetsactiviteiten opgepakt en via Vught overbracht naar het Arbeitslager Wöbbelin, nabij het concentratiekamp Neuengamme. Daar is hij op 1 maart 1945 als gevolg van de ontberingen overleden.

Pieter Hendrik van Couten Piccardt Wieringa voer tot het uitbreken van de oorlog als gezagvoerder op schepen van de Rotterdamse rederij Lloyd. Tussen april 1937 en eind 1939 was hij als kapitein-luitenant bij de Koninklijke Marine en als reserve chief observing officer in Dover tevens betrokken bij de controle op de non-interventie gedurende de Spaanse burgeroorlog. Op 29 oktober 1942 kwam zijn zoon Gerard (27) om het leven bij de ondergang van het motorschip ‘Abosso’ op de Atlantische Oceaan. Het schip was op weg van Kaapstad naar Liverpool toen het door een Duitse U-boot tot zinken werd gebracht. Hierbij verdronken 311 mensen.

2.18 J.W.F. Backer. Fotocollectie Nationaal Archief

2.19 W.H. Stein. Beeldbank NIMH

2.20 A.S. Pinke. Foto van internet (Nederlandse krijgsmacht)

2.21 Abosso. Fotocollectie www.wrecksite.eu

2.22 Majoor ir. J.W. Akkerman.
Fotocollectie Nationaal Archief

2.23 Monument voor het Englandspiel in het Haagse Van Stolkpark bij de Scheveningse bosjes. Sculptuur 'Icarus' van Titus Leeser. Foto van internet

behoefte van het naoorlogse spoorvervoer. Daar heeft hij Lindenburg ontmoet, die voor hem de contacten met Zweedse bedrijven heeft geregeld.

Na de bevrijding wordt de afdeling ‘Herstel’ ingebed in het naoorlogse Ministerie van Verkeer en Waterstaat. Willem Lindenburg keert terug naar de Den Burghstraat 18. Hij zet zich in voor het herstel van tijdens de oorlog vernielde verkeers- en spoorbruggen. Op 7 december 1948 wordt hij samen met onder anderen dokter Allard Oosterhuis over de Zweedse vluchtweg gehoord door de Parlementaire Enquêtecommissie Regeringsbeleid 1940-1945.

Op de vraag waarom hij tegen de Duitse bezetter in verzet is gekomen, antwoordt hij: ‘Omdat ik uiteindelijk toch hetzelfde risico liep als een soldaat die voor zijn vaderland vecht.’

Ook wordt hij lid van de ‘Commissie van Advies inzake tegemoetkoming aannemers van Rijkswaterstaatwerken in oorlogstijd 1943-1953’. Eind 1953 verhuist hij naar Almelo, waar hij is benoemd tot hoofdingenieur-directeur bij Rijkswaterstaat. Na zijn pensionering in november 1963 verhuist hij in 1965 naar Wierden. Daar overlijdt hij in 1978.

Willem Lindenburg is samen met zijn vier mede-Engelandvaarders bij Koninklijk Besluit van 4 mei 1944 onderscheiden met het Kruis van Verdienste, omdat hij actief is geweest bij ‘het voorbereiden en uitvoeren van een plan tot ontsnapping uit bezet Nederland en na vele moeilijkheden Engeland bereikt.’

Ook Eelkje Meijlink ontvangt een koninklijke onderscheiding als waardering voor de moed die zij en met haar de overige in dit verhaal genoemde verzetsstrijders hebben getoond. Laten wij met respect aan hen blijven denken.

(Met dank aan Museum Engelandvaarders)

Engelandvaarders die in Leidschendam-Voorburg zijn geboren of er hebben gewoond zijn: Piet Gerbrands, Jan Ligthelm, Wim Lichthelm, Jan Linzel, Ted van Meurs, Stefan van Oosten, Eric Schiff, Madelon Verstijnen, Wim de Waard, Henk Flaton, Cor van Remmen, René Borgerhoff Mulder, Evert Jan Wils, André Hissink, Henk van Andel, Joop Singor en Jan Roos.

Literatuur

Frank Visser, *De zaak Antonius van der Waals* (1974)
Dr. L. de Jong, *De bezetting*. Derde druk (1985)
A.M.F. Dessing, *Tulpen voor Wilhelmina, de geschiedenis van de Engelandvaarders* (2005)
Wil Vening, *Verzetsgroep Zwaantje* (1978)
Ir. A. Waalewijn, *Voorbereidingen voor waterstaatsherstel Londen 1940-1945*. Rijkswaterstaatserie nummer 47 (1987)

3. Johannes Bondt (1700-1754), predikant in Voorburg

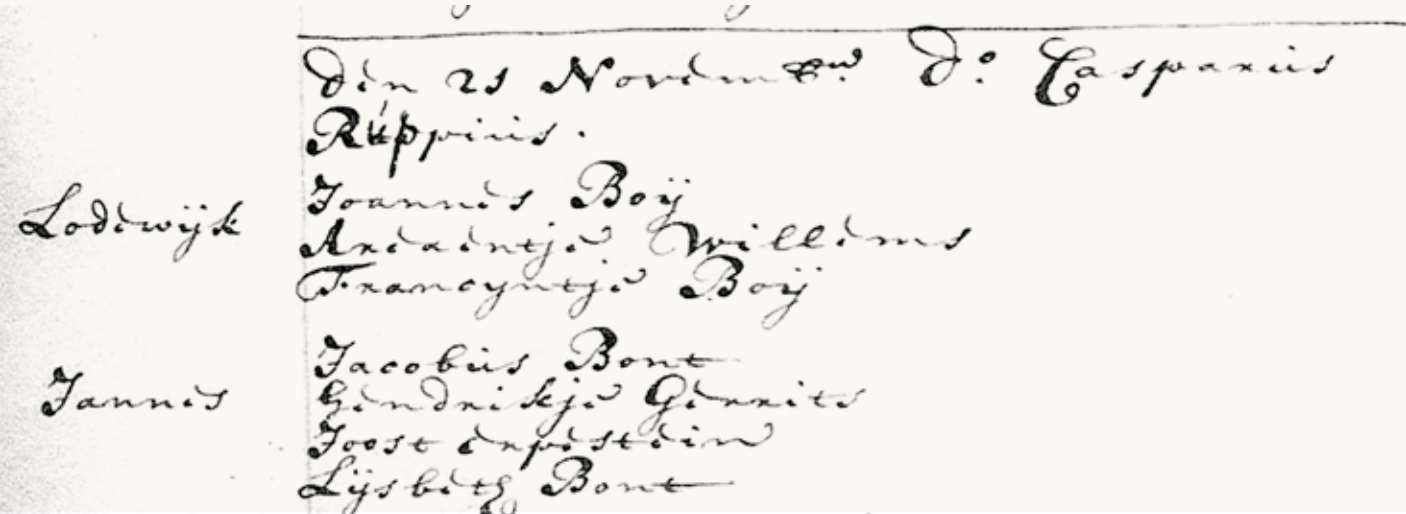
3.01 Andries Schoemaker, Gezicht op Voorburg, circa 1730. Rechts naast de Oude Kerk is de dubbele trap van de achtergevel van Swaensteyn te zien. Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Voor Johannes Bondt in 1732 een beroep naar Voorburg aanneemt, is hij predikant in de dorpen Ooster- en Westerblokker,¹ nabij het Noord-Hollandse Hoorn. Hij is een geboren Amsterdammer en heeft in Leiden theologie gestudeerd.

Een vleugje familiegeschiedenis

De familie Bondt² komt waarschijnlijk uit het gebied rond Rijssel (Lille), bekend om zijn textielindustrie. Traceerbaar is een Pieter

Bondt die in Leiden werkzaam is in de textiel. Hij blijkt het beroep van greinreder uit te oefenen, dat wil zeggen dat hij producent of handelaar is van ‘scharlaken’ (bloedrood) getinte garens of van stoffen

3.02 De doop van Jannes Bont (Johannes Bondt). SAAMsterdam, DTB, Dopen, archiefnr. 5001, inv. 108, p. 482

die van zulke garens geweven zijn. In een notariële akte wordt hij ook ‘kleermaecer’ of ‘laeckenwever’ genoemd. Hij heeft obligaties uitstaan bij notaris Jacob Jansz de Haes en heeft dus wat kapitaal weg te zetten. Op 23 november 1670 gaat hij in ondertrouw met Johanna van Tongeren en een tweetal weken later, wanneer hun voornemen twee zondagen achtereen van de kansel is afgekondigd, trouwen ze. Het echtpaar krijgt vier kinderen: Abraham (1675), Maria (1676), Jacob (1677) en Johanna (1687).

Het derde kind, Jacob, gaat ook in de textiel. In 1695 vertrekt hij als ‘kleermaker’ naar Amsterdam en is dan slechts 17 jaar oud. Toch trouwt hij in Amsterdam met de eveneens jeugdige weduwe Hendrikje Gerrits. Met haar eerste man, Reynier de Vogel, die een half jaar voor haar tweede huwelijk is overleden, heeft zij een zoontje gekregen: Hermanus. Jacob Bondt en Hendrikje vestigen zich met het kind in de Jordaan, in de Leliedwarsstraat. Een jaar later krijgt Hermanus een halfbroertje, Jan, die op 3 juni 1696 in de nabije Westerkerk wordt gedoopt. Hij leeft kort, want twee maanden later wordt hij ter aarde besteld op het St.-Anthoniekerkhof. Op 3 juli 1697 wordt dochter Anna in de Noorderkerk gedoopt. Er volgen nog twee zonen: Jannis of Jannes (Johannes), de latere Voorburgse predikant, die op 18 november 1700 geboren wordt en op 21 november in de Westerkerk wordt gedoopt door dominee Casparus Ruppins. Dan is er nog de zoon Gerrit, die in dezelfde kerk gedoopt wordt op 29 november 1702. Het gezin verhuist naar de Amsterdamse Wijngaertstraat. Op 21 november 1704 brengt vader Jacobus opnieuw een jong gestorven kind naar het St.-Anthoniekerkhof. De naam is niet bekend. In 1705 bestaat het gezin

dus uit moeder Hendrikje, vader Jacob, Hermanus van twaalf jaar, Anna van acht, Jannis van vijf en Gerrit van drie. Wat vader Jacob in december van dat jaar precies bezielt heeft is niet bekend, maar in het Confessieboek valt een wat vreemde gebeurtenis te lezen:

Jacobus Bont van Weye [lees: Leye, Leiden], 28 jaar³ kleermaker bekend des nagt agterhaalt [gearresteerd] te zijn hebbende een b[r]oot mes inde hand waarmede hij segt wel langs straat geschrapt te hebben, dog segt sulks gedaan te hebben om de katten van sijn lijf te weeren sonder iemand te quetsen.

Het levert hem een behoorlijke bekeuring van f 100,- op of ‘bij faute van betaling veertien dagen te sitten te water en te brood’. Als hij een dergelijke boete heeft kunnen betalen, betekent dat eigenlijk ook dat hij een behoorlijke omzet als kleermaker gehad moet hebben. De studie van zijn zoon kan ook niet van armoe betaald zijn geweest.

Jannis Bont gaat op 21-jarige leeftijd in Leiden studeren en laat zich op 1 augustus 1722 inschrijven in het Album Studiosorum, waarbij hij zijn doopnaam Jannis wijzigt in Johannes en zijn achternaam Bont in Bondt.⁴

Ooster- & Westerblokker

Na zijn studie theologie in Leiden wordt Johannes Bondt op 18 november 1725 aangesteld als proponent te Blokker bij Hoorn. Op 5 juni 1726 doet hij met een proefpreek in Hoorn zijn kerkelijk toelatingsexamen bij dominee Cornelis van den Bogaerde en op

3.03 Kerk van Oosterbokker. 1726. Kopergravure van Hendrik Spilman naar een tekening van Cornelis Pronk. Uit: *Het verheerlykt Nederland of Kabinet van hedendaagsche gezigten*, uitgegeven door Isaac Tirion (1745-1774), nummer 379

23 juni wordt hij door de Amsterdamse predikant Johannes Bakker in Ooster- en Westerblokker bevestigd in het ambt.

De vrijgezelle dominee vindt een lief in Amsterdam: Geertruida

Mulerius, dochter van notaris Salomon Mulerius en zijn echtgenote Wijnanda Schrijver. Ze is vijf jaar jonger dan Johannes en is op 1 februari 1705 in de Amsterdamse Westerkerk gedoopt. De ondertrouw moet in de woonplaats van de bruid ingeschreven worden en daarom stuurt dominee Bondt de koster van Oosterblokker, J. de Geus, als gemachtigde naar Amsterdam. Schrijven is de koster niet machtig, maar hij kwijt zich voorbeeldig van zijn opdracht en zet een keurig kruisje als handtekening. Eerst wordt nu de ondertrouw in zowel Amsterdam als Ooster- en Wester-Blokker drie zondagen achtereen in de kerk afgekondigd. Bovendien moet toestemming worden gevraagd het huwelijk in Baambrugge (bij Abcoude) te laten inzegenen. Dit kost f 6,- extra

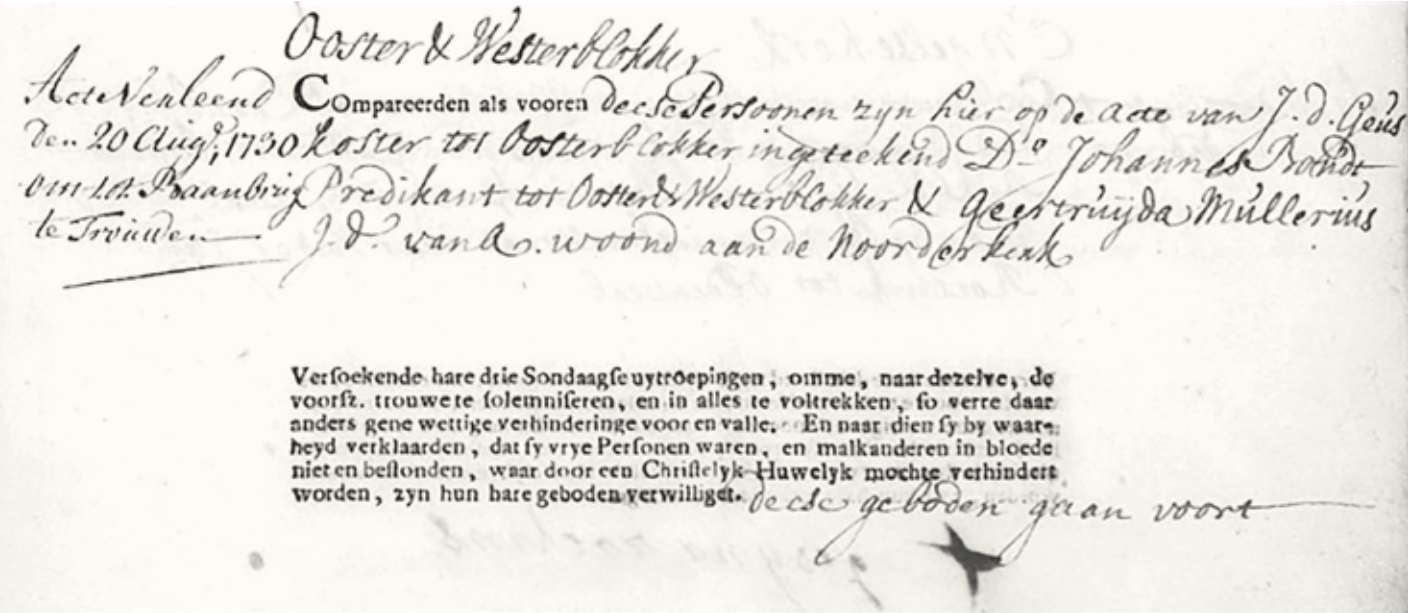
wegens ‘buijten Trouw’, maar deze onkosten dienen een goed doel; ze komen de armen ten goede en worden daarom genoteerd in het Amsterdams Aalmoezeniersjournaal. Op 22 augustus 1730 kunnen Johannes Bondt en Geertruida Mulerius elkaar in Baambrugge het jawoord geven. Hoe ze elkaar ontmoet hebben en waarom het huwelijk in Baambrugge wordt ingezegend, zijn anekdotes die als losse briefjes ontbreken in de stapel manuscripten uit het archief van de geschiedenis.

Wat we in de folianten van de kerk wel vinden, is dat tussen 1726 en 1732, de periode van dominee Bondt, 32 kinderen in Blokker gedoopt worden: 29 kinderen door Bondt zelf en 3 door andere predikanten.

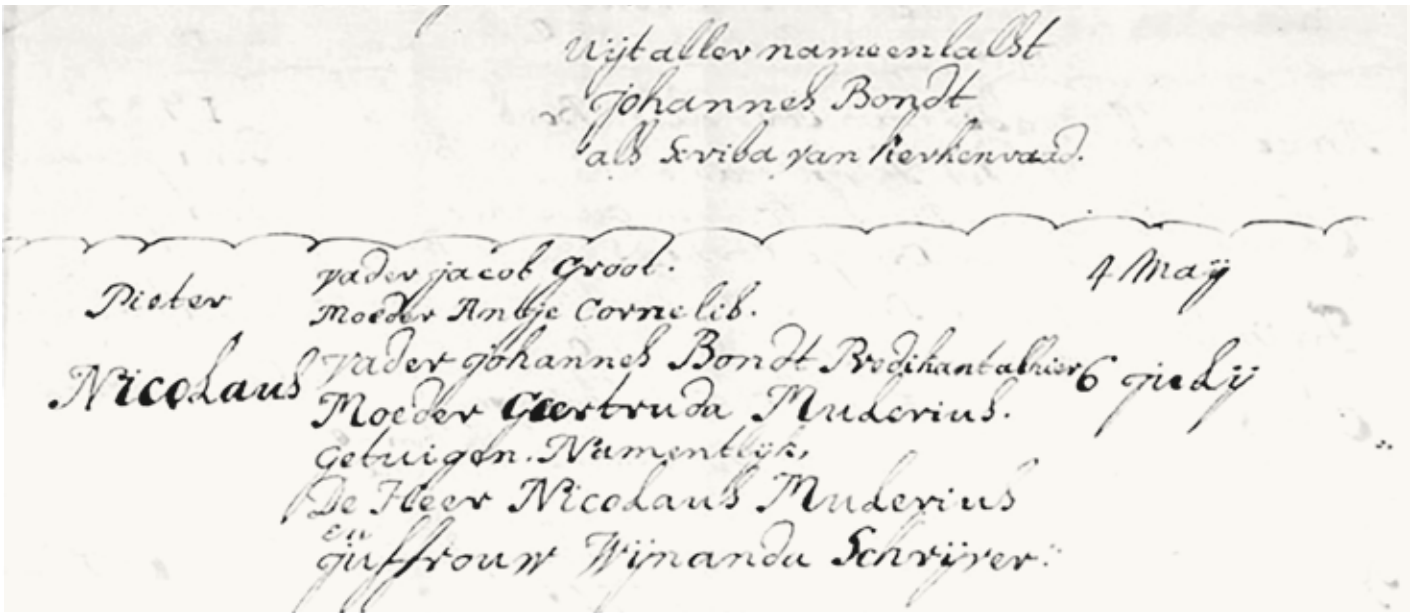
De laatste doop die Johannes Bondt inschrijft betreft zijn op 5 juli 1732 geboren oudste zoon Nicolaus, die op 6 juli vermeld staat:

Nicolaus
Vader Johannes Bondt Predikant alhier Moeder Geertruda Mulerius
Getuigen Namelijk De Heer Nicolaus Mulerius en juffrouw Wijnanda Schrijver

De getuigen zijn Nicolaus, de broer van moeder Geertrui, en oma Wijnanda Mulerius-Schrijver, haar moeder. De familie is, zoals ook bij andere dopen te zien is, goed vertegenwoordigd. Het handschrift is van de vader-predikant, die elf weken later intrede doet in Voorburg.

3.04 De koster van Blokker vertegenwoordigt Bondt in Amsterdam. SAAMsterdam, Ondertrouwregister, archiefnr. 5001, inv. 571, p. 1

3.05 De doop van Bondts oudste zoon Nicolaus. Westfries Archief, 1702-24_3 Oosterblokker, p. 11

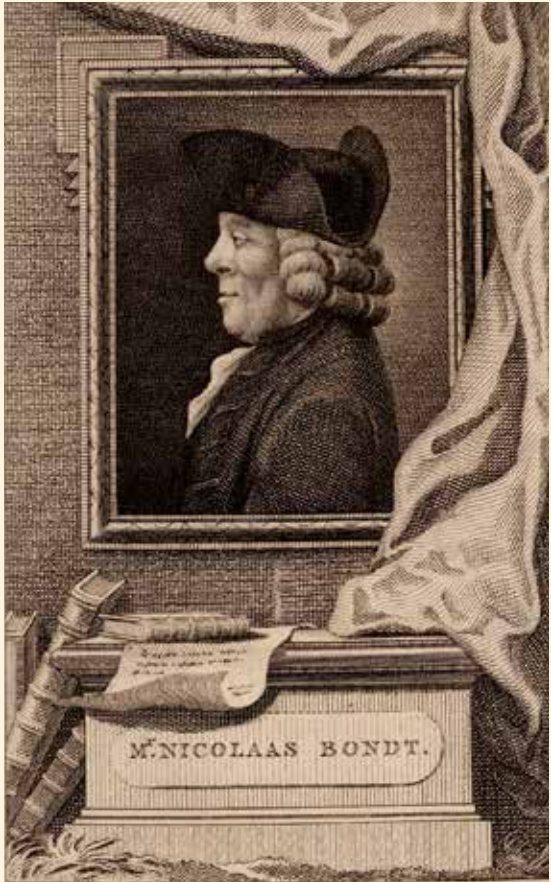
Nicolaus Bondt

Niet meer dan zo’n elf weken was Nicolaus een ‘Westfries’. Zijn jeugd bracht hij door in Voorburg. Hij schoolde zich eerst theologisch en studeerde in Utrecht af met de *Desertatio Epistolam Jeremiae apocrypham* (1752), een proefschrift over het apocriefe Evangelie van Jeremia.⁵ Daarna nam hij de studie rechten op en promoveerde op het onderwerp *De polygamia* (1756), over getrouwd zijn met meerdere vrouwen. In dat jaar publiceerde hij ook een uitgebreide studie in het Latijn over de Unie van Utrecht.

Hij vestigde zich als advocaat in Amsterdam. Berucht werd zijn pamflet: *Schuyte-praatje, of saamenspraak tusschen een boer, burger en advocaat* (1758), waarin hij het ontslag van Oranje-adviseur Jan de Back juridisch aanvecht. Het werd hem door patriottische sympathisanten niet in dank afgenomen.

In Amsterdam was hij regent van het Werk- en Spinhuis, Kapitein der burgerij en Schepen van de Watergraafsmeer, waar hij het buitenhuis d’Eyndmeer bezat. Hij specialiseerde zich in het handels-, zee-, wissel- en verzekeringsrecht.

Op 8 november 1761 trouwde hij met de doopsgezinde Cornelia de Bree (1742-1784), daarna in 1785 met de 55-jarige Johanna Sara Noël (1730-1797). Vijf kinderen sproten voort uit het eerste huwelijk: Jan, Cornelia Johanna, Everhard Cornelis, Clazina Petronella en Johanna Maria. De jongens werden als kind in de Franstalige Waalse Kerk gedoopt, de meisjes werden ‘opgegeeven’ in de Doopsgezinde Gemeente, die geen kinderdoop kent. Ze deden er op latere leeftijd belijdenis. In 1787 viel een Pruisisch leger de Nederlanden binnen. Een generaal, Graaf von Kalckreuth, bezette het buitenhuis, waarna er echter een vriendschappelijke correspondentie met Nicolaus ontstond. Nicolaus Bondt overleed in Amsterdam op 20 juni 1792

3.06 Mr. Nicolaas Bondt. Portretgravure van Reinier Vinkeles. Collectie auteur

3.07 Lakzegel met wapenschild Bondt (keper met drie sterren). Foto van internet

3.08 Lakzegel met initialen NB (Nicolaas Bondt) in rococo-omlijsting. Foto van internet

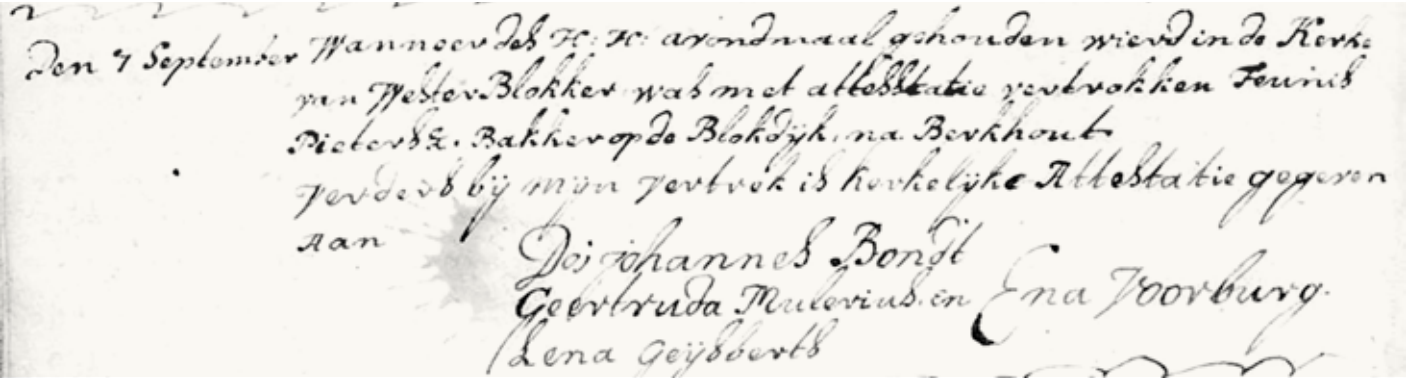
Voorburg

Het hangt al een beetje in de lucht dat Johannes Bondt gaat verkassen naar een andere standplaats. Na de geboorte van zijn eerste zoon staat hij nog diezelfde maand, op 29 juli 1732, als derde getipt op een groslijst om in aanmerking te komen voor het predikantschap in Assendelft. Het beroep wordt echter aan een ander gegund. Op 9 september 1732 staat Bondt als vijfde op de groslijst voor Voorburg. Aan het einde van de maand, op 29 september, staat hij als eerste van een tweetal. Hij wordt beroepen. De nodige officiële handelingen, zoals het gesprek met de genomineerde en de toestemming van de Classis Hoorn, hebben dan al plaatsgevonden. Dat een en ander eigenlijk al eerder besloten is, wordt gesuggereerd door Bondts eigenhandige uitschrijving als lidmaat in Blokker, gedateerd op 7 september 1732. Toch klopt dit niet: het is immers niet waarschijnlijk, omdat hij dan nog slechts als vijfde op de lijst staat voor Voorburg. Een betere verklaring is te vinden als we het verschil tussen de ‘vette’ inkt en de ‘magere’ inkt in het boek bij 7 september 1732 serieus nemen. Met die laatste inkt voegt hij zijn eigen attestatie ongedateerd toe onder een iets eerdere wél gedateerde attestatie. Waarschijnlijk wil hij op

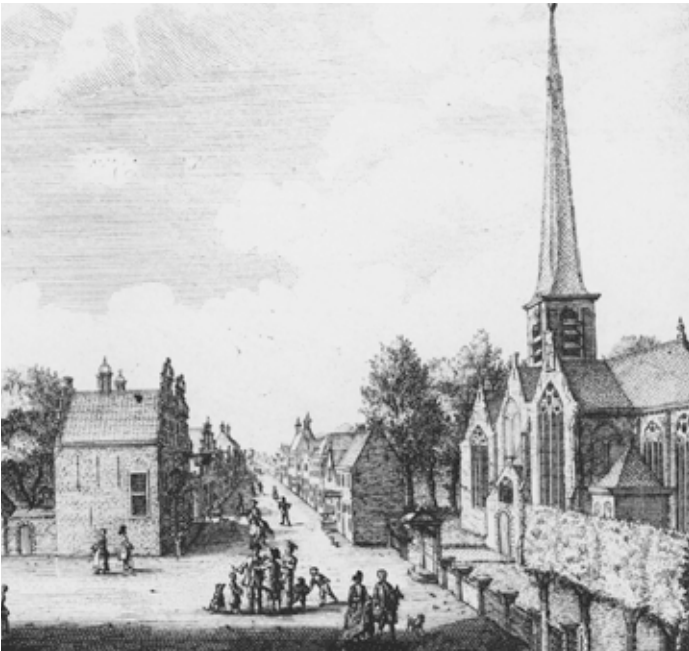
deze wijze die vermelding op papier toch laten vallen onder de datum van een dienst met Avondmaal, het tijdstip waarop gewoonlijk de inkomende en uitgaande lidmaten vermeld worden. Bij de volgende geschikte datum zal hij immers al niet meer aanwezig zijn in Blokker en zal zijn attestatie door een vreemde ingeschreven moeten worden. De in de attestatie ook genoemde Lena Geijsberts, die blijkbaar mee gaat naar Voorburg, zal een gediensstige van het echtpaar zijn geweest. Het staat er dus als volgt:

Den 7 september 1732
Wanneer des H:H: avondmaal gehouden wierd in de Kerke van WesterBlokker was met attestatie vertrokken Teunis Pietersz. Bakker op de Blokdijk na Berkhout. Verders bij mijn vertrek is kerkelijke Attestatie gegeven aan Dos johannes Bondt, Geertruda Mulerius en Lena Geijsberts na Voorburg

Johannes Bondt wordt op 29 september 1732 bevestigd in Voorburg. In een compendium van belangrijke gebeurtenissen destijds, de *Boekzael der geleerde Werelt*, wordt dat als volgt gemeld:

3.09 Eigenhandige aantekening (in ‘magere’ letters) door Johannes Bondt over zijn vertrek naar Voorburg in 1732. Westfries Archief, 1702-24_4, DTB Oosterblokker, p. 35

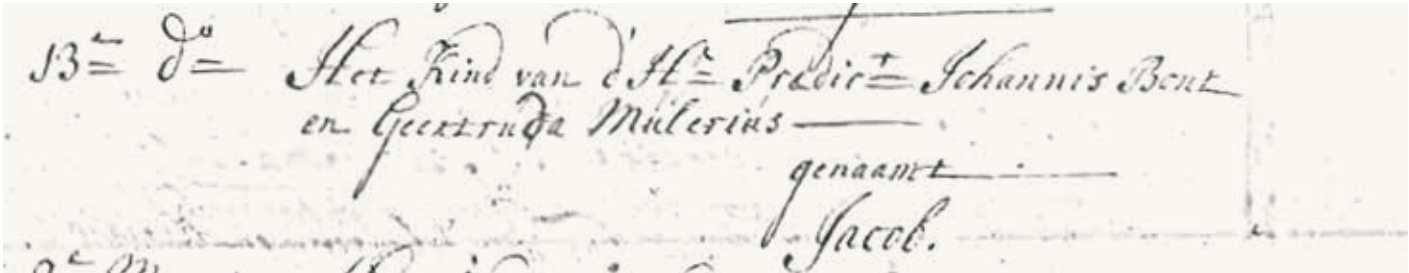

3.10 De Oude Kerk, circa 1760. Uitsnede uit een ets van Iven Besoet. Collectie Gerard Duijvestein

VOORBURG

Den 29 September is hier ten overstaen van D Wigbold Muilman outste Predikant in ’s Gravenhage en D Cornelis Geisweit, Predikant te Rijswijk, uit het voorheen genoemde zestal genomineert dit twetal, D Johannes Bondt, Predikant te Oost- en Westblokker en Simon Ryser, Predikant te Diemen: van welke de eerste tot Predikant is beroepen: welke Nominatie en Dispectie op dien zelven dagh door de Ed. Groot Agtb. Heren Burgemeesteren van Delft, als Ambagtsheren van Voorburg, is geaprobeert: gelyk ook het beroep van D Bondt, den 21 dezer is geaprobeert door de E. Classis van ’s Gravenhage, zullende zyn Eerw. Van de E. Classis van Hoorn losgemaakt worden den 29 dezer.

Na zijn intrede volgen de gebruikelijke werkzaamheden van een predikant: preken, dopen, trouwen, rouwen, catechisatie, belijdenis, huisbezoek, kerkenraadsvergadering, classisvergadering, troosten, bemoedigen, pastoraal en diaconaal werk. Een dagtaak voor het leven, 24 uur per dag en zeven dagen in de week. Huisvader zijn, dat ook en je tweede zoon, Jacob, die dus in Voorburg wordt geboren, op 13 februari 1735 zelf dopen. Na die blijde gebeurtenis volgt de verdrietige tegenslag van rouw.

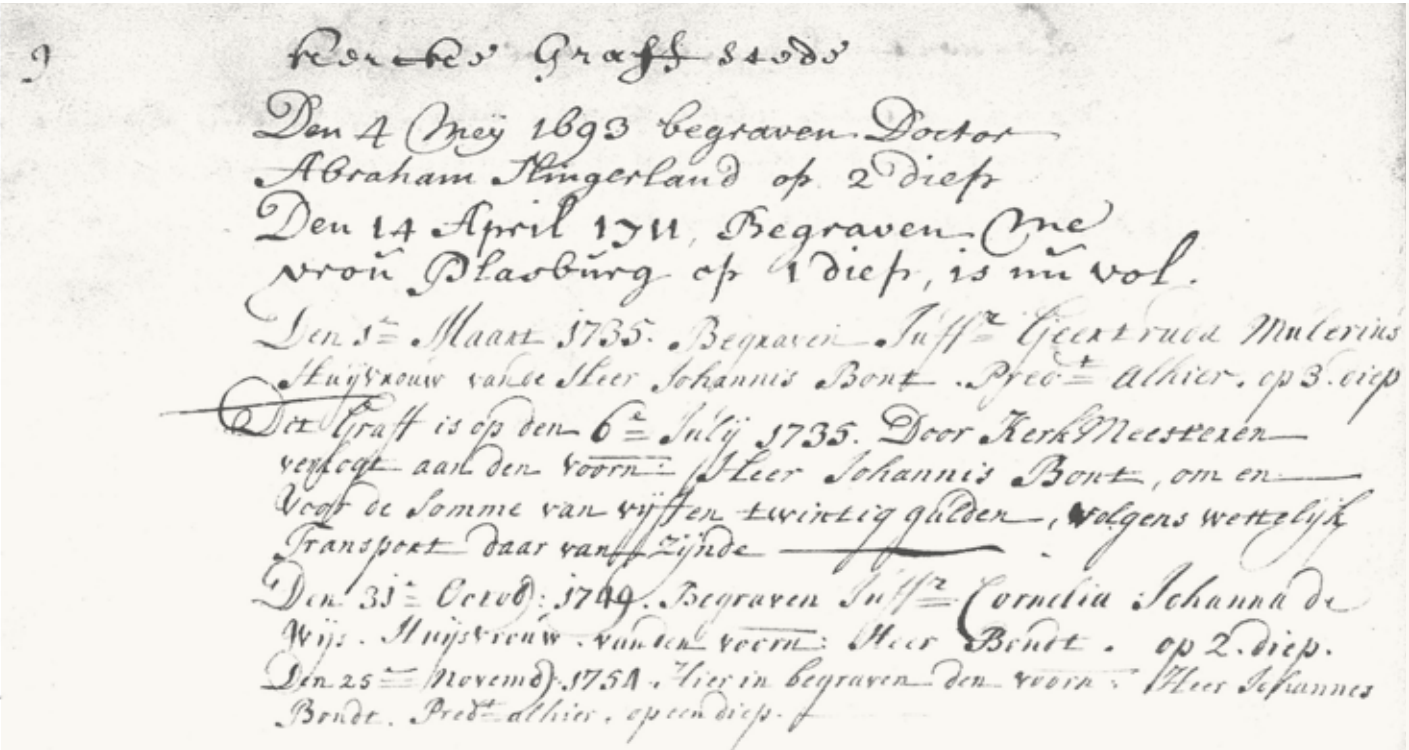
3.11 De doop van Jacob Bondt. DTB Voorburg, 3.04.16.149, Doopboek, inv. 5, p. 11

Jacob Bondt

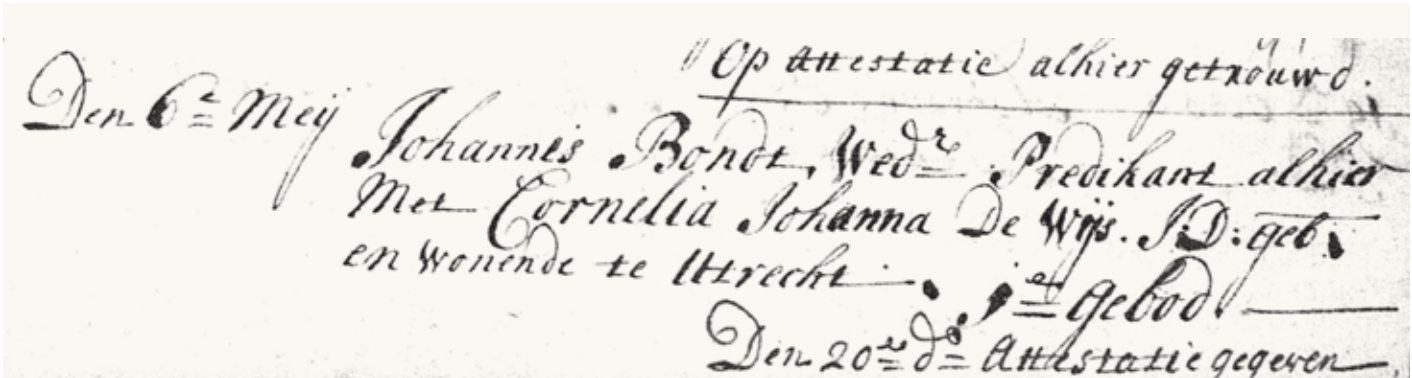
De tweede zoon van Johannes Bondt was 15 jaar toen hij in Culemborg naar de Latijnse school ging. Op 25 september 1750 was er de jaarlijkse ‘Promotie der Latynsche School-jeugdt’ bij de aanvang van het cursusjaar. De rector hield een ‘fraye Redenvoering’ over het feit dat de prijs van boeken vóór de uitvinding van de boekdrukkunst geweldig hoog was. Vier leerlingen verdienden een prijs, onder wie ‘Jac. Bondt Voorburgensis’. Met de zoon van de rector hield Jacob een *Dialogus Promotiones*, een discussievoordracht ter gelegenheid van hun overgang naar een hogere klas. Bij de opening van het cursusjaar op 22 september 1752 mocht Jacob een voordracht in het Latijn houden: *De proverbio Perfer & obdura*, dat wil zeggen Over het gezegde ‘Weest vasthoudend en volhardend’.

Op 14 april 1755 en op 14 juni 1756 stond Jacob Bondt in Harderwijk aan de universiteit ingeschreven. Op laatstgenoemde datum studeerde hij af met een rechtsgeleerd proefschrift *De nuptiis*, Over het huwelijk. Jacob Bondt vestigde zich als jurist in

Delfshaven. Op 28 juni 1761 ging hij in ondertrouw met Catharina Blom J:D:, geboren op 8 juni 1738, met wie hij op 13 juli in het huwelijk trad in een ‘besloten’ kerkdienst. Hun eerste dochter werd naar oma Bondt vernoemd: Geertruida. Ze werd geboren op 22 augustus 1762 in Delfshaven en overleed op 7 januari 1798 in Leiden. De tweede dochter was Hester, geboren op 23 september 1767. Op 25 mei 1795 trouwde zij volgens een advertentie in de *Leidse Courant* met G. de Groot. Het derde kind was een zoon: Johannes, geboren op 16 maart 1766 en vernoemd naar opa Bondt. De getuigen bij deze doop waren de ‘representanten’ Joris en Hester van Kleef, bij afwezigheid van Nicolaus Bondt, de broer van Jacob en Anthonia Bondt, de halfzuster van Jacob. Catharina overleed op 9 oktober 1769 en Jacob bleef na acht jaar huwelijk achter met drie kinderen van zeven, drie en twee jaar. Hij hertrouwde ruim een jaar later in december 1770 (ondertrouw op 29 november) met Elisabeth van Ankere, met wie hij nog een dochter kreeg, Jacoba Louisa, op 5 augustus 1772. Dit huwelijk was ook geen lang leven beschoren, omdat Jacob zelf op 20 juni 1776 kwam te overlijden in Delfshaven.

3.12 De begrafenis van Geertruida Mulerius (1 maart 1735), de aankoop van het familiegraf in de Oude Kerk (6 juli 1735), de begrafenis van Cornelia de Wijs (31 oktober 1749) en die van Johannes Bondt (25 november 1754), ‘Pred’ alhier. op een diep’. Family Tree M99Q-K5S. Register vande Graven inde Kerck van Voorburch, Begraven 1630-1770, p. 667

3.13 De ondertrouw van Johannes Bondt en zijn tweede vrouw Cornelia Johanna de Wijs (6 mei 1736). DTB Voorburg, 3.04.16.149, inv. 2, p. 67

Zeventien dagen na de geboorte van Jacob wordt moeder Geertruijda op 1 maart 1735⁶ begraven in Voorburg: ‘Huijsvrouw vande Heer Johannis Bont, Pred^t alhier. Op 3 diep.’ Dit laatste detail heeft betrekking op haar plaats in het graf in de Oude Kerk dat Johannes Bondt in 1735 zal aankopen. Het ligt ‘Beneden het Choor inde Cappel [...] gaende op Noort’, heeft het nummer 9 en is voorheen al in gebruik geweest en daarna blijkbaar geruimd, want op 4 mei 1693 is ‘Doctor Abraham Slingerland op 2 diep’ erin begraven en achttien jaar later op 14 april 1711 ‘Mevrou Plasburg op 1 diep, is nu vol’. Toch is graf 9 in 1735 weer beschikbaar voor drie overledenen. Dominee Johannes Bondt wil kennelijk bij zijn vrouw begraven worden, gegeven het feit dat hij het graf vier maanden later koopt van de kerkvoogdij: ‘Dit graf is op de 6e Julij 1735 Door KerkMeesteren verkogt aan de voorn. Heer Johannis Bont, om en voor de somme van vijff en twintig gulden, volgens wettelijk Transport daar van zijnde.’ Zijn wens zal worden vervuld, maar niet eerder dan nadat in 1749 zijn tweede echtgenote Cornelia de Wijs, met wie hij in 1736 in het huwelijk is getreden, is bijgezet ‘op 2 diep’. Pas vijf jaar later, in 1754, zal hij zelf ‘op één diep’, in het familiegraf worden bijgezet, boven zijn twee eerdere echtgenotes. Zijn derde echtgenote zal hem overleven.

Tweede huwelijk

Op 22 mei 1736 trouwt Johannes dus een tweede keer en wel met Cornelia Johanna de Wijs. Zij komt uit Utrecht en de ondertrouw en attestatie worden in Voorburg als volgt ingeschreven:

*Den 6e Meij Johannes Bondt: Wedr Predikant alhier
Met Cornelia Johanna De Wijs J:D: geb: en wonende te Utrecht
1e gebod
Den 20ste deses attestatie gegeven.*

De aanduiding ‘J:D:’ in de inschrijving betekent ‘Jonge Dochter’ en heeft betrekking op de nog ongehuwde staat van de bruid naast de bruidegom, weduwnaar Bondt, en ‘1e gebod’ verwijst naar de eerste kanselafkondiging van de ondertrouw, begin mei. De attestatie (toestemming) volgt op 20 mei en het huwelijk wordt op 22 mei ingezegend. Cornelia’s moeder Antonia Gerards (1679-1 febr. 1722) is al overleden als zij 16 jaar is. Haar vader Cornelis de Wijs, jurist in Utrecht, zal bij haar huwelijk aanwezig geweest zijn met zijn tweede vrouw Veronica de Lange (1660-23 april 1737) uit Amsterdam. De bewaard gebleven, in druk uitgegeven lofzang op het huwelijk van Johannes Bondt en Cornelia de Wijs is een lang gedicht van P.M.D.W., Pieterrella Maria de Wijs, een van de vijf zussen van Cornelia. Zij verwijst in het gedicht, dat zal zijn voorgedragen bij het feest, naar het overlijden van de eerste vrouw van Johannes, Geertruijda Mulerius, en ze spreekt haar waardering uit voor haar zus, die toch maar twee koters krijgt op te voeden. Nicolaus is op dat moment vijf jaar en Jacob nog maar acht maanden oud.

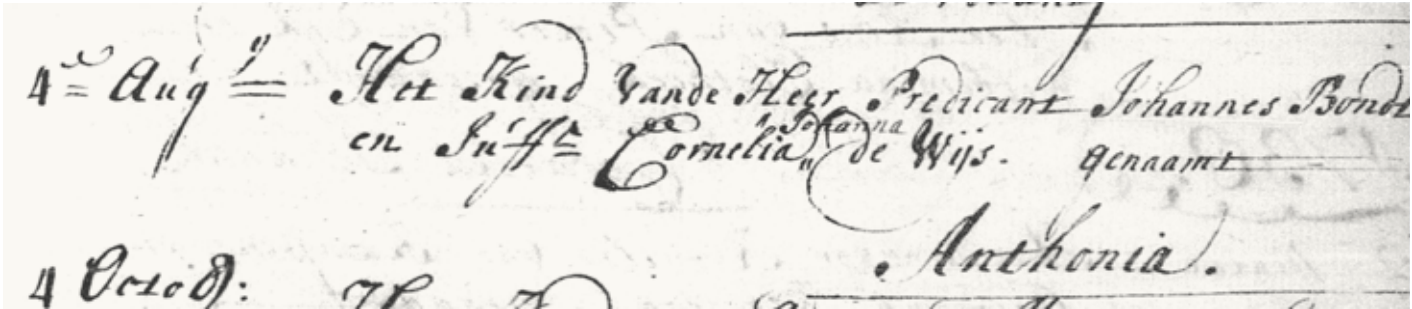
3.14 De titelpagina van het bruiloftsdicht op het tweede huwelijk van Johannes Bondt in 1736. Collectie Koninklijke Bibliotheek, Den Haag

Myn Zangeres verheug u heeden [Verheug u nu, mijn muze]
Terwyl men hier, dus onverwagt, [zo]
Ziet twe van ver by een gebragt,
En op deez’ dag in d’ echt getreden.
Hier past geen rouw, geen droeve galmen,
Maar wel een aangenaam geluid,
Dat niet als zoete toonen uyt,
Door vreugden-liederen en psalmen.
Hoe wonderlijk zijn ’s Heren wegen!
Hoe diep verborgen is Godts raad! [wilsbesluit]
Die nu en t’ aller tyd bestaat,
In druk en ramp, in vreugt en zegen.
Dit ziet gy Bruigom, die, verbonden
Voor heenen aan een waarde vrouw, [voorheen aan Geertruijda]
De banden van die eerste trouw,
Te vroeg zaagt door de dood geschonden. [zag]
Dog Hy, die kwetsen kan en heelen,
Verlaat u niet in ’t minste: o neen; [niet in enig opzicht]
Maar vult die plaats weer met zulk een, [namelijk met Cornelia]
Die zoet en zuur met u wil deelen.
Die voor uw’ lieve en ted’re spruyten, [de kinderen uit het eerste
De panden van uw huw’lyksbed huwelijk]
Een moeder strekken zal, en met [een moeder zal zijn]
Een trouwe zorg all’ onheil stuyten.
En gy, Vrouw Bruid, erken in deezen
Gods goetheid, die aan u ten man
Een leeraar geeft, wiens godtsvrugt van
Een ieder wert, om stryd, geprezen. [de één nog meer dan de ander]
Die met den hamer van Godts woorden,
De steenrots kan te mortlen slaan: [de leugentaal van valse profeten]⁷
Of, vol van minzaamheid, de paan [paden]
Aanwyzen, die na beter oorden
Den vroeden leiden: en die wegen [wijzen, bedachtzamen]
U leeren zal, zoo vaak zyn tyd,
Aan VOORBURGHs predikdienst gewydt,
Hem toe laat, ’s Hemels wondren zegen
Te pryzen, in zijn’ vrouw en kind’re.
Die, t’saam geschonken van den Heer, [samen: vrouw én kinderen]

Verstrekken tot zijn’ kroon en eer, [hem een bekroning en eerbewijs zijn]
En bid dat nooit dien zegen mind’re. [mindere, moge verminderen]
Op nu dan vrienden met gezangen, [vooruit!]
Ter eeren van dit brave paar:
Laat ons een zegenwensch aan haar [aan hen]
Opdragen, en daar in vervangen, [vervatten, opnemen]
Al wat men wenschlyk kan bedenken.
Begaafde Bruid en Bruidegom, [begenadigde, rijk begiftigde]
Daar ik, plichtshalven, tot u kom, [uit hoofde van het zusterschap]
Bid ik, dat de Eeuwige Almacht schenken, [schenke, moge schenken]
Dat gy te samen, Hem ter eere,
Een reeks van jaren zijn genâ
En gunste, zonder wedergâ, [die weergaloos zijn]
Meugt smaken, daar geen ramp u deere.
Werd met des Menschen Zoon verbonden, [met Christus]
En, volgt myn wensch, dat beider hert [mocht mijn wens uitkomen][hart]
Een troon voor koning Jesus wert. [mag worden]
Ach! dat wy t’saam dit ondervonden;
Dit zou een dierbaar voorrecht geven,
Want o hoe zalig is de Bruid, [namelijk: elke gelovige]
Die ’t huw’lyk met dien Bruigom sluit; [namelijk: de bruidegom Christus]
In wien wy zijn, in wien wy leven.
En komt God uw geslacht vermeeren
Met kind of kind’re, dat die ’t spoor [mag het dan zijn dat zij]
Der oud’ren volgen, en het oor
Vroeg leenen aan de wet des Heeren.
Dog boven al wensch ik uw beide, [voor u allebei]
Veel waarde Bruidegom en Bruid, [zeer geliefde]
Als g’ hebt voleint Godts raadsbesluit
Te dienen, dat Hy u geleyde [uw voorbeschikte leven hebt
Zelvs door de dood in ’t ryk hier boven, uitgediend]
Om door het huwlyk met Godts Zoon,
Te ontfangen het genaden loon, [de beloning die genade is]
En eeuwig Godt volmaakt te looven.

P.M.D.W. [Pieterrella Maria de Wijs]

Antonia Bondt
De enige dochter van Johannes Bondt (1737) zou in het huwelijk treden met Willem Servaas (1739-1825), een arts in Delfshaven. ⁸ Via haar tante Pieterella Maria de Wijs, de dichteres van het mooie huwelijksgedicht, en haar moeder Cornelia hadden Anthonia en haar broer Johannes erfrecht op een aantal obligaties en de inkomsten uit het bezit van een boerderij. In 1773 verkochten zij deze obligaties aan de ‘Heeren Huijsmeester en Regenten van ’t Dolhuijs’ in Utrecht. ⁹ Het was er een van 1.000 gulden, een van 500 gulden en een lijfrente van 520 gulden, die ‘ten vollen voldaan en betaald zijn’. Toch een aardig bedrag om te verdelen. De boerderij was een ‘Hofsteede gelegen in de Provincie van Utrecht aan de Maartensdijk onder Oostveen, bestaande in een boerenwooning, kernhuis [karnhuis], schuuren, twee bergen [hooibergen] met 25 Morgen 269 Roeden, zoo boomgaard, bouw als weijlanden, strekkende van [...] en in erfhuur gehouden wordende van de Balije des Ridderlijken Duitschen Ordens binnen Utrecht.’ Op 14 maart 1778 werd er geveild. Na het voorlezen van alle rechten en plichten mocht er geboden worden:
<i>Ingezet bij den Heer Pieter Kip om f. 6100,-, Verhoogd bij niemand.</i>
<i>Een slag gelegd zijnde is daar van koper gebleven met meerder 650,-, de Heer Willem van Vianen en dus in ’t geheel f. 6750,-.</i> ¹⁰
En dat allemaal handje-contantje, want een bankrekening met digitale code was nog toekomstmuziek. Op 17 november 1794 verscheen in de <i>Leydse Courant</i> de annonce:
<i>Dr. WILLEM SERVAAS te Delfshaven, geeft hier door kennis aan allen, die daar in eenig belang stellen, van het Afsterven zyner Huisvrouw op den 11 dezer Maand, ANTHONIA BONDT, vertrouwende, dat zy, die de Overledene gekend hebben, dit zyn verlies naar waarde zullen schatten en daar in deel nemen zullen, het welk by hem de plaats van plegtige Beklag-Brieven vervullen zal.</i>

3.15 De doop van Anthonia Bondt in het handschrift van de koster of schoolmeester. DTB Voorburg, 3.04.16.149, inv. 2, p. 22

De zegenwens in het gedicht van Pieterella de Wijs ‘En komt God uw geslacht vermeerren met kind of kind’ren’, wordt bewaarheid. Vijftien maanden na het huwelijk wordt Anthonia Bondt geboren en op 4 augustus 1737 gedoopt in Voorburg. Anthonia wordt vernoemd naar haar overleden oma en er komt nog een broertje, die inderdaad ‘het spoor der oud’ren’ heeft gevolgd, ‘vroeg zijn oor te luisteren heeft gelegd aan de wet des Heren’ en uiteindelijk predikant is geworden. Deze derde zoon van Johannes Bondt heet eveneens Johannes, is op	2 december 1739 geboren in Voorburg en op 6 december gedoopt door zijn vader-dominee.
Werkzaamheden in Voorburg	
Johannes is voor de omgeving van Voorburg een bekende en aanspreekbare predikant geweest. In november 1736 stelt dominee Bartling, predikant in Steenbergen, een voorkeurslijst voor een beroep naar Rotterdam op. Bondt staat daar nog op als het van een twaalfal	

Johannes Bondt (junior)
De in 1739 geboren derde zoon van Johannes Bondt ging, net als zijn oudere halfbroer Jacob, in Culemborg naar de Latijnse School. Op 6 september 1751 werd ‘Joh. Bondt Voorburgensis’ er ‘na Hogere Classen bevordert, en met zeer fraye Praemien begiftigt.’ Koos zijn oudere halfbroer Nicolaus er uiteindelijk voor meester in de rechten te worden, deze Johannes zette wel de traditie van het predikantschap voort. Hij studeerde vanaf 13 september 1757 aan de Universiteit van Leiden theologie. Vervolgens werd hij in 1763 predikant in Wilsveen, stond in 1769 in Maasland en in 1774 in Hillegersberg. ¹¹ Vier jaar later, op 15 oktober 1778, werd zijn naam vermeld op de lijst voor Oostzaandam en op 12 november nam hij het beroep ‘na eenigen tyd van beraad met volvaardige gewilligheid des harten’ aan. Op 2 mei 1779 was zijn intrede. Slechts zeven maanden zou hij er werkzaam zijn, want vanaf 4 december zette ‘een ziekte van 8 dagen, gevolgd door voorgaande [oplopende] koortsen’ in. Op 12 december was hij ‘inden ouderdom van 40 jaaren, zagt en zalig ontslapen, nalatende een zeer bedrukte Weduw en 3 kinderen, die nevens de gantsche Gemeente, dezen na de mensch ontydigen slag zeer betreuren,’ zoals de <i>Boekzael der geleerde Waerelt</i> het formuleerde. Op 15 december 1779 werd hij begraven in Oost-Zaandam. Kosten: 30 gulden.
Zijn weduwe was Catharina Wijnanda Holtius (6 augustus 1727 Koudekerke - 2 januari 1789) en het huwelijk kende inderdaad drie kinderen.
1. Nicolaus, die in Wilsveen geboren werd op 20 maart 1765. Hij werd een excellent botanicus en stierf na een indrukwekkende carrière ongehuwd op 17 augustus 1796 in Amsterdam, in de leeftijd van 31 jaar (zie ook noot 8).
2. Johannes Nicolaas Bondt werd op 12 maart 1767 in Wilsveen geboren en overleed als student in Leiden op 18 maart 1786, net 19 jaar oud.
3. Cornelia Johanna Margareta Bondt werd geboren op 7 juli 1771. Zij trouwde in 1796 met de Amsterdamse advocaat Nicolaas Sinderam. Op 6 februari 1800 werd hun zoon Willem Tobias geboren, die echter reeds vóór april 1803 overleed, want op 24 april 1803 werd een tweede Willem Tobias geboren. Ondertussen was op 21 juni 1801 al een Johannes Sinderam geboren. De tweede Willem Tobias zou ouder worden dan zijn naamgenoot, maar niet de volwassen leeftijd bereiken. Op 30 augustus 1823 heette het in de <i>Leydse Courant</i> :
<i>Onze hartelijk geliefde jongste Zoon, WILLEM TOBIAS, met ons bij Familie te Rotterdam logerende, is aldaar, door eene spoedig toegenomene ziekte, op den 27 dezer, overleden, in den ouderdom van ruim twintig jaren. Kinderlievende Ouders kunnen met ons beseffen de grootheid van ons verlies, doch de Godsdienst zal ons smarte matigen en dragelijk maken. Amsterdam. N. SINDERAM. C.J.M. SINDERAM Geb. BONDT.</i>
Op 8 juli 1833 overleed vader Nicolaas Sinderam en op 22 december 1835 ook zijn echtgenote Cornelia Bondt. Hun als enige achterblijvende zoon Johannes Sinderam was inmiddels getrouwd met een C. van Dorp.

naar een zevental gaat. Op 14 november wordt dat teruggebracht tot drie, waarbij Johannes Bondt de voorkeur geniet. Geen van het drietal lijkt echter genegen naar Rotterdam te vertrekken, waarna op 20 november de groslijst ‘door Hun Ed. Achtb.’ wordt geseponeerd. Johannes geeft er de voorkeur aan in Voorburg te blijven.	verricht zijnde is de Vergadering na een hartelyke en zielroerende Dankzegging tot Godt, door D. Verster gedaan, met veel liefde, broederlyke genegenheit in vrede vergenoegt gescheiden.’ Op de Synode in Gouda van 6-16 juli 1745 is Bondt niet aanwezig. Hij stuurt zijn ‘secundus’, Joachimus Ravens.
Op 9 juli 1737 vertegenwoordigt Johannes Bondt de Classis Den Haag op de ‘Christelyke Zuithollandtsche Synode in Den Briel’. ‘Alles	Een uitgebreid door Johannes Bondt geschreven ‘bericht van aanprijzing’ vinden we in de <i>Verhandeling over de wedergeboorte</i>

(1741) van Samuel Wright en uit het Engels vertaald door Gerard Westerwijk. De Classis heeft Bondt opdracht gegeven vast te stellen of het boek ‘recht in de leer’ is. Het werk wordt na zijn positieve beoordeling, zoals dat heet ‘Uitgegeeven na Kerkordre, op Visitatie en Approbatie van ’t Eerwaarde Classis van ’s Gravenhage.’ Op zichzelf is het opmerkelijk dat de Classis deze taak toevertrouwt aan een gewone predikant van een niet eens zo grote gemeente. De verdiensten van Johannes Bondt zijn blijkbaar opgevallen.

De Engelse predikant Samuel Wright (30 januari 1682-3 april 1746) geeft de verhandeling in 1715 uit als *The great doctrine of being born again*. Rob Milling, predikant in de Engelse kerk van Den Haag, meldt in zijn ‘Opdrachtsbrief aan MEVROUWE****’, die als voorwoord in de vertaling is opgenomen, dat hij over de inhoud van het boekje, de ‘stoffe’, met ‘MEVROUWE’ gesproken heeft. Met deze anonieme ‘MEVROUWE’, destijds de gewone aanduiding voor een adellijke dame, bedoelt hij hoogstwaarschijnlijk de dan 70-jarige Jane Martha Temple, Gravin van Portland, met wie hij correspondeert en die wellicht geïnteresseerd is in geschriften met een bevindelijke inslag. Een andere mogelijkheid is echter dat dominee Milling met ‘MEVROUWE’ Anna van Hannover, de vrouw van stadhouder Willem IV, over de ‘stoffe’ gesproken heeft. Milling, aangesteld als huisprediker voor het Britse ambassadepersoneel, is bekend in de hogere kringen in Den Haag. Bij een door dominee Milling op 6 oktober 1735 geleide doopdienst voor de zoon van Cloud en Mary Cox zijn Willem IV en zijn echtgenote aanwezig en de predikant kan in de nazit van de plechtigheid met ‘Godmother’ Anna van Hannover over het boekje van Wright gesproken hebben, als het dus nog niet vertaald is.

Wanneer we bovendien in aanmerking nemen dat de schrijver van de ‘Aanpryzing’, dominee Johannes Bondt dus, bij het overlijden van stadhouder Willem IV in 1751 ter nagedachtenis een ‘Lykpredicatie’

over hem zal houden en in het Haagse via de Classis ook Reverend Milling gekend zal hebben, kan het uitgeven en beoordelen van deze vertaling wellicht beschouwd worden als een aardig staaltje van ‘ons-kent-ons’, los van de vraag of het bevindelijke van de inhoud in deze adellijke kringen gewaardeerd zal zijn.

Dopen

Aan het begin van zijn werkzaamheden te Voorburg noteert Bondt eerst de zes dopelingen uit de vacaturetijd. Daarna schrijft hij: ‘Volgen De Gedoopten gedurende de dienst van Ds. Johannes Bondt.’ Zijn eerste dopeling is dan Pieter, zoon van Jacobus van Tongeren en Hendrika Kordens, op 18 januari 1733. Nog negen dopelingen volgen voor de datum van 16 juni als Bondt de artikelen over ‘onegte kinderen’ in het doopboek laat opnemen. Daarin wordt onder meer het volgende bepaald. Wanneer de vader niet bekend wordt gemaakt, moet de moeder op haar onzedelijke gedrag in de gemeente worden aangesproken, voor in de kerk dus. In Voorburg gebeurt dat één keer, hetgeen met veel emoties gepaard gaat. Een half jaar na het overlijden van Bondt besluit de kerkenraad dan ook dat de tekst over het schuld belijden moet blijven, maar dat de schuldbelijdenis in de beslotenheid van de consistorie, alleen in het bijzijn van kerkenraadsleden, uitgesproken dient worden. In de marge van het doopboek staat:

N:[ota] deze resolutie is door den zelven kkenraad den 16 Julij 1775 zoo verre vereenvoud, dat deze drie vragen in de Consistorie en niet voor den gehele gemeente door de moeder zullen beantwoord werden.

Er zijn twee doopboeken in Voorburg. Eén wordt bijgehouden door een administrateur, de koster of de schoolmeester. De andere ligt in de pastorie en wordt jaarlijks door de predikant van dienst aangevuld. De schoolmeester of koster schrijft:

Samuel Wright, Verhandeling over de wedergeboorte (1741)

In uitgebreide en omslachtige redeneringen komt in dit werk de noodzaak van een christelijke wedergeboorte aan bod. Het ligt in de lijn van wat in Nederland de Nadere Reformatie wordt genoemd. Het pleit voor de erkenning dat geloof een emotionele ervaring van ‘het gemoed’ dient te zijn. Wanneer je van binnenuit de geloofsovertuiging niet kunt of wilt beleven, dan kun je geen ‘waar christen’ zijn. In feite verzet men zich tegen de als ‘katholiek’ verworpen insteek dat het bijwonen van een ritueel al genoeg is om je christen te noemen. De kinderdoop ondergaan of het avondmaal of de eucharistie gewoon maar meemaken maakt iemand nog geen echte christen. Die rituelen zijn geen boterbriefjes. Ook de in protestantse kringen leidende opvatting van de Heidelbergsche Catechismus wordt daarmee bekritiseerd. Vandaar ‘Nadere’ Reformatie. Men dient oog te hebben voor ‘ootmoedigheid, nederigheid, zuiverheid, oprechtheid, een door het evangelie verlicht verstand.’ De menselijke wil dient onderworpen en gehoorzaam te zijn aan de wil van God. Tederheid en trouw dienen gericht te zijn op een geestelijk en hemels functioneren van de christen. Hij dient zorgvuldig op zijn hoede te zijn voor de zonde. Hij dient op zijn woorden te letten. Wanneer het om aardse en wereldlijke zaken gaat, zal dienen mee te spelen dat hij ook daarin ‘Godsvruchtig’ zal moeten handelen. De gewenste wedergeboorte kan in een stappenplan bereikt worden. Uitgangspunt is een diep zondebesef en het besef dat maar weinigen behouden zullen worden. Dominee Wright stipt de vele kwalijke personen aan door wie christenen omringd zijn. Hij somt een 18-tal kwaadwilligen op, van Godloze vloekers, wraakgierigen en leugenaars tot eedschenders. Maar, zegt hij, volg het pad door 1 veel preken te gaan horen, 11 aan zelfonderzoek te doen, 111 veel in de Bijbel en stichtelijke boekwerkjes over bekering te lezen, teneinde 1v de ‘zondigheid van uwe Natuur’ toch echt te ‘voelen’, v nederig en vurig te bidden om vi aan te komen bij de fase dat ‘Gij moogt waagen om aangenomen te worden.’ En dat alles toont Wights *Verhandeling* aan met veel Bijbelteksten en uitgebreide en omslachtige redeneringen.

Johannes Bondt heeft dit namens de Classis allemaal tot zich genomen en geoordeeld dat het zinvol is het boekwerk aan te schaffen en ‘om het Werkje met een Aanpryzings-brief te vereeren.’ Ofwel:

Wy kunnen het met volle ruimte Menschen van allerlei staat, rang ende Godsdiens aanpryzen, zullende zich dezelve ongetwyffelt bedanken, hun tyd aan het leezen daar van besteet te hebben, ende hun lust opgewekt vinden om het te herlezen; en het zou ons niet vreemd voorkomen, dat het zommige hun hand- zak- en kamerboekje wiert.

Dat het de lezer maar veel goed mag doen, ‘zoo als hem toegebeeden wordt van zynen Heil-wenschenden Dienaar JOHANNES BONDT PREDIKANT TE VOORBURG’.

1745 28e novemb: Het kind waar vande Moeder is, Siedonia Sirjacobs. Sijnde buijten Egt, genaamt Jacoba.

Johannes Bondt noteert het uitgebreider in het predikanten-doopboek:

*Den 28 Dito [november]
Het kind waarvan de Moeder is Siedonia Sirjacobs, zijnde buiten Egt geteelt, genaamd Jacoba.
NB. De moeder heeft het kind selve ten Doop gepraesenteerd, en op een seer bewogelijke wijze geantwoord op de drie vragen, die hiervoor in het Doopboek worden gemelt; eer haar de drie gewoone vragen van het Doopformulier zijn voorgelesen.*

Het gezin Sirjacobs is in Voorburg niet onbekend. Vader van Sidonia is Leendert Sirjacobs J:M: (dat wil zeggen Jong Man, jongeling, niet eerder gehuwd geweest) (±1690-1754) die op 25 september 1718 in ondertrouw is gegaan met Neeltje van der Moor J:D: (22 september 1687-1759) en op 9 oktober in Voorburg getrouwd is. Vier kinderen wordt het gezin rijk, van wie er echter maar drie in de doopboeken te vinden zijn. Adrianus, 5 maart 1719 gedoopt in Voorburg, is vernoemd naar opa Adrianus. De jonge Adrianus overlijdt op 3 september 1720, ook in Voorburg. Lena wordt op 5 mei 1720 te Voorburg gedoopt en overlijdt op 21 oktober 1757 in Delft. Marije wordt op 1 februari 1722 gedoopt te Rijswijk en overlijdt na 1768. Wellicht is Sidonia tussen februari en april 1721 in Voorburg of Rijswijk geboren. Haar doop is daar echter niet terug te vinden en ook na oktober 1722 is Sidonia in

Rijswijk of Voorburg niet ingeschreven in het doopboek, ook niet bij een andere familie Sir-, Ser- of Surjacobs. Wellicht heeft het gezin nog in een andere plaats gewoond? Aannemelijk is dat deze dochter tijdens het voorval van 1745 rond de 20-22 jaar oud is. Haar kind Jacoba wordt ten doop gehouden, dus moet Sidonia een belijdend lid van de Voorburgse Gemeente geweest zijn en belijdenis doet men in die tijd rond het twintigste jaar. Dat Sidonia in Voorburg woont en er ook (bij haar ouders?) blijft, blijkt uit de vermelding van haar latere huwelijk. Je zou even denken dat ze na het gebeurde geen kerkelijk huwelijk meer wil, dat dominee Bondt het bij haar verbruid [!] heeft, want haar ondertrouw staat genotuleerd in de ‘oude burgerlijke stand’, de *Impost op Trouwen van het Gaardersarchief* van Voorburg:

24 november 1752
Aangevings gedaan door Sedona Surjacobs zullen Trouwen met Hendrik Friso van Schiedam. Pro Deo

Waarschijnlijk is het echtpaar onvermogen of arm. De vermelding in de *Impost* lijkt te wijzen op een huwelijk buiten de kerk, maar dat Bondt haar niet als bruid wil erkennen, blijkt niet te kloppen. Het kerkelijke trouwboek meldt dat ze twee dagen later bij dominee op de stoep staat, samen met haar toekomstige echtgenoot, om de ondertrouw aan te kondigen. Het huwelijk zelf wordt ook in Voorburg voltrokken:

26 november 1752
Hendrik Friso J:M: geb: te Bennewolda in Groningerland, wonende te Schiedam.
Met Sedonia Sirjacobs, geb. en wonende alhier. 1e Gebod
Den 10 December met attest: van Schiedam Alhier getrouwd.

Sidonia is hier geen ‘J:D:’ meer, vanwege haar ‘buijten Egt geteelde’ dochter Jacoba, die dan bijna zeven jaar is. Bruidsismeisje? Er staat

overigens wel te lezen dat Sidonia in Voorburg geboren is, maar haar doop is er, zoals gezegd, niet terug te vinden. Een maand later trouwt ook haar nog ongehuwde 30-jarige zus Maria, wel als ‘J:D:’, Jonge Dochter:

31 december 1752
Johannes Smits Wed[uwnaar] Geb: te Duisburg
Met Maria Sirjacobs J:D: en beide wonende alhier. 1e Gebod
Den 14e januari 1753 Alhier Getrouwd

Niet meer onder de verantwoordelijkheid van Bondt, want acht maanden na zijn overlijden, wordt op 13 juli 1755 opnieuw een ‘buijten Egt geteelde’ dochter, genaamd Wijntje, gedoopt. Hier niet de tuchtmaatregel van een schuldbelijdenis, omdat het predikanten-doopboek vermeldt dat ene Phillippus Bakker de vader is. Dat had blijkbaar een verzachtende werking. De administrateur, de koster of schoolmeester, noteert in het doopboek: ‘Het kind van een Arme Vrouw genaamt Anna van Roon en soo sij seid de vader geweest Fillippus Bakker, genaamt Wijntje.’ Het predikanten-doopboek geeft weer meer informatie:

13 Julij
Wijntje
Ouders Phillippus Bakker Anna Van Roon NB Sijnde voorn: Moeder een arme Vrouw die hier in het door passeren in de kraam is gekomen, hebbende sij bovengen: Man als Vader van het kint opgegeven.

In de Voorburgse periode van Johannes Bondt (1732-1754) zijn 415 dopelingen geregistreerd. Drie ervan zijn zijn eigen kinderen: Jacob op 13 februari 1735, Anthonia op 4 augustus 1737 en Johannes op 6 december 1739. In 1750 valt op dat hij twee keer een tweeling doopte.

19 februari Twee Kinderen van Dirk Geestdorp en Dirkje van den

Enden, genaamt Gerrit en Marijnis.
16 augustus Twee kinderen van Adriaan van Staveren en Anna Magteld Luurmans Genaamt het een Nicolaas het ander Anna Judith.

Johannes Bondt doopt ook adellijke kinderen.

13 november 1740
Aletta Anna Maria Friesheim.
Vader is de Heer mr. Johan Theodoor Baron van Friesheim (Heere van Middenburg) en de moeder Vrouw Aletta Johanna de Waal.
Hun huwelijk is op 5 januari 1740 door Bondt ingezegend (ondertrouw 13 december 1739).

21 juli 1743
Juliane Reijnira Florentine van Rechteren
Vader is de heer Carel August Emmanuel Grave van Rechteren etc:
En de moeder Vrouw Isabella geboren Baronesse van Wassenaar.

8 oktober 1752
Rebecca Cornelia van Schack
Vader is de heer Otto Frans Christiaan Baron van Schack en de moeder Anna Redelijkheid
Daarna nog twee van hun kinderen:
7 oktober 1753
Frederica Adriana van Schack
20 oktober 1754
Wilhelmina Charlotte van Schack

De laatste dopeling die hij eigenhandig inschrijft:
9 december 1753 Trijntje
Kind van Willem van der Burg en Trijntje van der Steeg

Op zondag 17 november 1754 doopt hij nog:

Het kind van Barent van der heijden en Jacomijna de Graaff
Genaamt Anna

Het is zijn laatste dopeling, want twee dagen later overlijdt Johannes Bondt. Van de dopelingen van 1754 in het predikanten-doopboek zijn er achttien door Bondt gedoopt en twee na zijn overlijden. De achttien worden ingeleid in een zwierig en duidelijk leesbaar handschrift met de mededeling:

Naamlijst der kinderen die noch bij het leeven van den Wel: Eerw: Heer, Joh: Bondt, seer Waardig Predikant alhier, gedoopt zijn.

Trouwen
Tijdens de periode dat dominee Johannes Bondt in Voorburg werkzaam is, zijn er 169 aanvragen voor een huwelijksinzegening. Bij 62 daarvan wordt vermeld dat ‘attestatie verleend’ is. Dat betekent dat die huwelijken elders voltrokken worden, want anders is ‘alhier getrouwd’ gebruikelijk, in Voorburg dus. Bondt is bij 107 huwelijksvoltrekkingen betrokken geweest, waarvan twee van hemzelf. Een collega zal die diensten wel overgenomen hebben.

In eerste instantie wordt steeds ‘ondertrouw’ genoteerd. Daarna wordt op drie opeenvolgende zondagen vanaf de kansel het huwelijk aangekondigd. Wanneer er in deze periode geen bezwaar wordt aangetekend, kan het huwelijk worden voltrokken. De eerste kanselafkondiging heet steeds: ‘1e gebod’. Dat is dus niet het eerste gebod van de beroemde Tien Verbodsartikelen. Het woord is als zelfstandig naamwoord afgeleid van het Middelnederlandse werkwoord ‘gebieden’: iets laten weten. Een ‘gebod’ is dus een kennisgeving. Gebruikelijk is ook wel om in die drie weken bij de wederzijdse families kennismakingsbezoeken af te leggen en daarbij aan te schuiven aan het ‘gebodenmaal’. Als er echter sprake is van een katholieke partner, is de wachttijd zes ‘gebods’weken.

Het eerste huwelijk dat Bondt inzegent is dat van 14 december 1732:

Jan Jonfferman, weduwnaar geboren van Lipburg in Munsterland. Wonende tot Delfft met Hendrina Papé J:D: Geb: en wonende alhier. 1e gebod Den 28 dec. op attestatie van Delft getrouwt

Het is het derde huwelijk van weduwnaar Jan, of ook wel Johan Stefanus Jungferman of Jonfferman. Hij is op 7 februari 1681 in Lipburg geboren. Zijn eerste bruid is Lena Jorisdr van Dijck uit Kethel, met wie hij op 5 november 1705 in Schiedam trouwt. Hij is dan 24 jaar. Zeventien jaar duurt het huwelijk, tot Lena overlijdt en op 21 december 1722 begraven wordt in Delft. Anderhalf jaar later trouwt hij op 22 april 1724 met Catharina van Werkhoven. Hij woont in Delft, waar na acht jaar ook Catharina overlijdt, op 6 augustus 1732. Al snel, na vijf maanden, hertrouwt hij met de jonge dochter Hendrina Papé. Met de nadruk op de é, anders blijft er te veel een katholieke herkomst doorklinken. Hendrina is op 10 mei 1696 in Den Haag geboren. Het is dus een ongehuwde vrouw van 36 jaar, die samen met de 49-jarige Jan de kerk van Voorburg binnentreedt. Ze krijgen de zegen van dominee Bondt. Er is een groot aantal kinderen uit de voorgaande huwelijken voortgekomen. Dat verklaart waarschijnlijk ook de dringende behoefte aan een stief- of bonusmoeder in het gezin.

Jungferman of Jonfferman is afkomstig uit Munsterland. Er zijn meer trouwlustigen in Bondts gemeente die een buitenlandse komaf hebben. Dit komt mede door de aanwezigheid van regimenten met soldaten uit den vreemde in de omgeving van Voorburg en Den Haag. We komen het Regiment van de Hollandse Garde tegen, de Blauwe Garde, destijds elitetroepen. Gardes te paard en Gardes te voet. Soldaten die zich settelen en ter plekke huwelijkskandidaten treffen. Veel Zwitsers, bijvoorbeeld de jongeling ‘Jacob Brekker, geboren in Switserland’. Eveneens uit Zwitserland: Caspar

Volleweider, Piere Francois de Ban, Michael Keller, Emanuel Berchinger, Paulus Wiemer, Johannes Soet en ‘Jacob Baggli J:M: Geb: in Switserland in het Canton Surich.’ Voorts Martijn Heijder uit ‘Fusis in Switserland’ en Jean François Thelin komt van ‘Losanen’ (Lausanne) en is sergeant in het ‘Regiment van de Switserse Guardes onder Luijtenant Coll[onel] D. Ansbonne’. Een volgende bruidegom is afkomstig uit de entourage van de Prins van Oranje:

Willem Koppnaal J:M: Centa Suisse van Zijne Doorl: Hooght: de Heer Prince van Orange etc: Met Maria Vrino J:D: beijde Geb: en wonende in SHage. Op attestatie alhier Getrouwd.

En dan is daar Ulrich Fohrer, geboren in ‘Schafhouze’. Met deze Ulrich en Helena Godard, zijn huwelijkspartner, wordt ons weer een klein inkijkje in de pastorale zorg van Bondt geboden. Ondanks het feit dat bij het dopen van een ‘onegt kind’ niet zomaar aan de morele standaard van al dan niet vermeend ‘overspel’ voorbij mag worden gegaan, is hij soepel in het sluiten van een huwelijk waarbij een ‘kind-probleem’ speelt. We zien dat al bij het huwelijk van Sidonia Sirjacobs en Hendrik Friso in 1752. Zes jaar eerder zien we bij Ulrich en Helena iets dergelijks. Beginnen we met het Trouwboek van Den Haag. Ze gaan daar op zaterdag 10 september 1746 in ondertrouw:

Ulrich Fohrer J:M: geb: te Schafhouze, met Helena Godard J:D: geb: en beide woonende alhier.

Dat betekent dat ze zonder tegenwind na zondag 25 september hun huwelijk zullen kunnen laten bevestigen en inzegenen. Die week echter wordt besloten het huwelijk in Voorburg te laten voltrekken en ze vragen daarvoor attestatie aan, toestemming. Die wordt hun op 2 oktober verleend, gezien de aantekening in het trouwboek van Voorburg:

*14 meij 1747
Ulrich Fohrer J:M: Geb: te Schafhouze met Helena Godard J:D: Geb: en beide wonende in S: Hage, zijn met haar Kindt op attest: uijt S: Hage van den 2e Octob: 1746.
Heden Alhier getrouwd.*

Dat er uitstel van de huwelijksplechtigheid plaatsvindt, zal te maken hebben gehad met de toevoeging ‘met haar Kindt’. Er wordt niets gemeld over het ‘1e gebod’, het in gang zetten van de huwelijkse afkondiging in de kerken van Voorburg en Den Haag. Helena wordt aangeduid met J:D:, wat aanduidt dat ze voorheen niet getrouwd is geweest. Maar een ‘Jonge Dochter’ is ook niet altijd piepjong meer. Ze is dus in mei 1747 ongehuwd, maar heeft wel een ‘Kindt’. Van wie? De attestatie voor Voorburg is al ruim zeven maanden eerder afgegeven. Den Haag vindt het goed dat het paar in Voorburg gaat trouwen. Is er sprake van een ‘zevenmaands kindje’, nog voor het huwelijk verwekt, gewoon door Ulrich? Dus maar uitgeweken naar de vriendelijke dominee in Voorburg? Bondt zegt wellicht: ‘Wacht even! Wat doen we daaraan? Maar als nu de vader bekend is, dan kan het inderdaad wel even wachten.’ We weten het naadje van de kous niet, maar hij geeft hun op 14 mei de zegen: ‘Heden Alhier getrouwd’. Geen gras over laten groeien meer, niet langer wachten op toestemming. Wacht even! Is ze hoogzwanger? Doelt ‘met haar Kindt’ op een nog ongeboren kind? Ze willen dus trouwen voordat de baby komt? Vader Ulrich hoeft dan niet achteraf het kind te erkennen als van hem. Wie zal het zeggen? In de doopboeken van Den Haag en Voorburg komen we het echtpaar niet met een dopeling tegen. Niet vóór mei 1747 en niet erna.

Er zijn nog meer buitenlanders die een Hollands huwelijk aangaan. Dirk Claudius Furstenhouw komt uit Hannover, Martin Brassers uit het ‘Swabeland’, Casper Schuberts uit het ‘Graafschap Tonnisige aan het Swartwalt’, Hendrik Roeloffs uit Munsterland. Het zijn

overigens niet alleen heren: uit ‘Cleeff’ komen de dames Aaltje Kollemans en Isabella van Lier. Ook Coenraad Burma, Jan Nuijs en Johannes Kokkens komen daar vandaan. ‘Maria Aken J:D:’ is geboren in Keulen. Johannes Heeffers in ‘Nassau Diest’. Hermanus Voskamp en Jan Ludewich Baron van Freisheim komen van ‘Osnabrugge’. Martijn Siebolt is geboren in ‘Lodenbach in Hessen Cassel’ en Martijn Gindher in ‘Hessen Cassel’. Koenraat Orch komt uit ‘Hessen Cassel’ en Koenraad Stebbeler uit ‘Westuffelen in het Land van Hessen’. Johann Hendrik Lauterbach uit ‘het Land van Hessen’ is ‘Corporaal in het Regiment Guardes Dragonders’. Wachtmeester in dit Regiment Dragonders is Johannes Gobel uit ‘Nedermelrik in het Land van Hessen, Kassel’. Afkomstig uit noordelijke regionen, hoewel zijn naam niet direct buitenlands klinkt, is Lucas vander Hagen, uit Stockholm. Oostelijker ligt de geboorteplaats van Samuel Webber, geboren in ‘Warschau’, zuidelijker die van Charles de Gilart, die geboren is in Brussel. Uit westelijker streken, uit ‘Londen in Engeland’ komt Jacobus Woodrouffe en François Gerandi is geboren in ‘Dublin in Ierland’. Met nadruk een adellijk persoon is de bruidegom uit het leger van de Koning van Pruisen:

*Den 6e September 1739
Den Hoog Welgeb. Heer Baron, Frits Casper Hendrik van Nunum, genaamt Du’kker
Luijtent onder het Regiment van sijn Koninglijke Hoogheid den Kroon Prince van Pruijssen
J:M: Geb: in het Ceulsland van het vrije adelijke huijs Aldenhoff.
Garnisoen houdende te Iperen.
Met
De Hoog Welgeb: Juffrouw Baronesse Petronella, Margareta, Wilhelmina, Geertruijd vander Horst, J:D: Geb: van Namen, en thans wonende aan de Geestbrug onder het Ambagt van Voorburg.
1e Gebod Den 27e dito alhier Getrouwd.*

Op 24 september 1754 zegent Bondt zijn laatste huwelijk in:

1e September

D’ Heer Gerrit Jillis Brender á Brandis

Luijt: onder het Regiment van den Luijt: Genl: van Kinschot. Geb. te Dordrecht.

Met Juffr: Jacoba Catharina Ghijsen J:D: Geb: in ’s Hage en thans wonende onder Voorburg.

1e gebod. Den 24e dito met attestatie van Doornik Alhier getrouwd.

Gerrit Jillis is inderdaad in Dordrecht geboren en wel op 2 oktober 1724. Hij is dus bijna 30 jaar als hij met Juffrouw Jacoba trouwt. In zijn militaire carrière brengt hij het tot kolonel, waarna hij op 7 november 1800 in Breda overlijdt. Hij is de zoon van een dominee: Jan Harmen Brender. Gerrits huwelijk met Jacoba blijft waarschijnlijk kinderloos. Jacoba overlijdt in of voor 1763, want hij gaat op 15 november van dat jaar een tweede huwelijk aan met Maria Geertruijde Swaens. Een vijftal kinderen gaat het gezin tellen. Maria sterft op 10 januari 1775 en op 28 juli 1788 huwt Gerrit Jillis Aletta Hillegonda Muilman.

Begraven

Twee keer staat Johannes Bondt bij het graf van een echtgenote, in 1735, als Geertruijda Mulerius overlijdt en in 1749, als hij afscheid moet nemen van Cornelia de Wijs. In zijn ambtsperiode tussen 1732 en 1754 staan 243 begrafenissen te boek. Zij zijn opgenomen in het ‘*Register vande Graven inde Kerck van Voorburch*’ (1630-1770). De kerk kent in die tijd binnenshuis ‘kelders’ die worden verhuurd of verkocht. Het verkopen is eigenlijk langdurig verhuren, want de graven worden van tijd tot tijd geruimd of doorverkocht. Bij aankoop van een graf gaat het vooral om een graf dat bestemd is voor een familie en dat langere tijd beschikbaar blijft. In 1733 krijgt Johannes de meeste begrafenissen te doen: 22. De minste in

1737: zes. Gemiddeld zijn het er zo’n tien per jaar. Er zijn ook aparte kindergraven: ‘Den kercke een kindts Graff’, bijvoorbeeld:

Graf 7

Den 17 April 1690 bij verhuuring hier begraven ’t soontje vande Heer Maijoor Steenhuijsen op 2 diep.

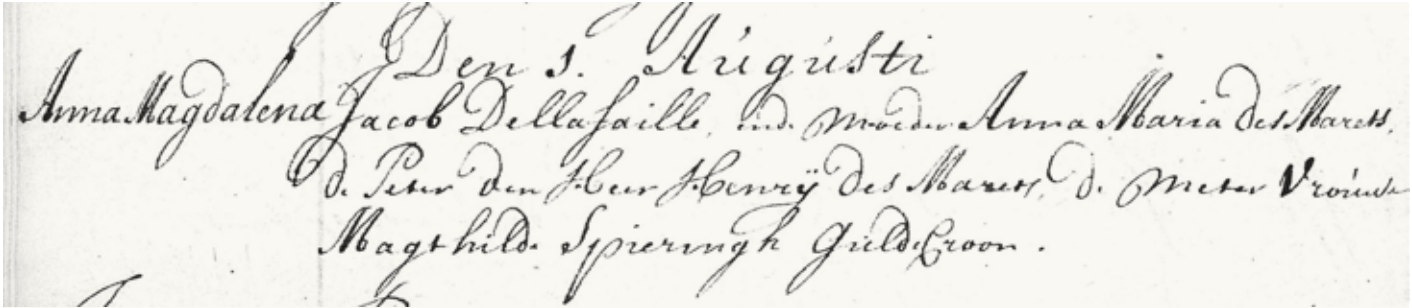
Den 14 Januarij 1711 bij verhuuring hier begraven ’t kind van de Hr. Lt. Coll. Van Berchem op 3 diep.

Kennelijk is er in 1690 al iemand op 3 diep begraven, vandaar dan ‘2 diep’. In 1711 is er tussentijds geruimd, zodat men de nieuwe kist weer op 3 diep kan laten zakken.

Kindersterfte vinden we in de periode van Bondt achttien keer. In het begrafenisboek wordt dan meestal niet de naam van het overleden kind genoemd. Er staat ‘kindje van ...’ of ‘lijkje van ...’ en dan wordt de naam van de vader genoemd. De moeder is even afwezig. Twee keer is er sprake van een overlijden in het kraambed: 27 oktober 1733, Maria Reijser ‘daarbij geset desselffs kintje’ en 1 juli 1735: ‘hier nog ingeset een dood ter weereld gekomen kindje van de Heer Wicher van Swinden’.

Op 10 juli 1736 draagt Johannes Bondt met vader Gerrit van der Spek een ‘kindje’ ten grave. Het is niet het eerste overleden ‘kindje’ van vader Gerrit. In 1725, 1726 en 1732 zijn er al drie voorgegaan, die volgens het doopboek de namen dragen van Gerrit, Pieter en Cornelis. De naam uit 1736 is niet te vinden. Waarschijnlijk is het kind niet eens gedoopt.

Als vader Willem van Eijck op 21 april 1747 door Bondt begraven wordt, staat Bondt bij hetzelfde graf waar vader Willem vijf keer eerder heeft gestaan om zijn kindjes te begraven. Dat is op 30 mei 1725, 13 juni 1726, 10 augustus 1727, 27 april 1729 en 11 juni 1732. Vijf namen van dopelingen Van Eijck zijn er niet te vinden, wel twee: Willem van 20 januari 1726 en Samuel van 20 april 1732. De anderen

3.16 De doop van Anna Magdalena Jacob della Faille, de derde echtgenote van Johannes Bondt. Hoorn, 1 augustus 1717. Westfries Archief, *Doopboek Hervormde Gemeente 1712-1727*, p. 50

blijven NN. Vader Willem wil bij hen in het graf begraven worden. Ook bij deze aantekeningen hoor je niets van de moeder. Bondt begraaft samen met de vader drie keer ‘een kind van François Weteling’, op 5 mei 1733, 26 juli 1734 en 21 augustus 1737. Dat kunnen heel goed Jan, Debora en Fransch geweest zijn. Op 10 juli 1740 begraaft Bondt vader François zelf. Zes jaar daarna, op 1 september 1753, begraaft Bondt weer een kind, nu dat van Willem Bouman. Het is waarschijnlijk Clasina, gedoopt op 26 augustus 1752 en maar ruim een week oud. Andere vaders die een kind moesten begraven, zijn Leendert van Pomerén, AriJ Vergouw, Hendrik van Leeuwen, Johannes Rauws, Dirk van Krimpen, bij zijn zoontje Karel Christiaan La Farque, Pieter Courtonne en Johannes Loyens. De moeders lijden in deze boeken in stilte, maar reken maar dat er verdriet is geweest.

In juli en augustus 1740 vinden we Johannes Bondt op de respectievelijke groslijsten van beroepen naar Schoonhoven en Naarden, maar niet in de voorste linie. In 1742 staat hij er voor Schoonhoven weer op, wederom niet bij de eerste gegadigden. Op de groslijst voor Enkhuizen staat Johannes op 25 oktober 1742 wel als achtste van twaalf. Kennelijk op aandringen van de kerkenraad en gemeente van Voorburg wijst Bondt dit beroep af, want de *Boekzael* meldt:

D. Joh. Bondt, beroepen zynde te Enkhuisen, heeft na enige dagen beraadt voor die beroepinge beleefdelyk bedankt, en by die gelegenheit gepredikt den 25 dezer, over Luc. XXIV.29. Ende zy dwongen hem, zeggende; blyft met ons.

In het evangelie naar Lucas gaat het op deze plaats over leerlingen van Jezus, met wie Hij na zijn opstanding opliep naar het dorp Emmaüs. Daar wilden ze dat Hij bij hen bleef, maar ‘toen deed Jezus alsof hij verder wilde reizen. Maar ze drongen er sterk bij hem op aan om dat

niet te doen en zeiden: Blijf bij ons, want het is bijna avond en de dag loopt ten einde. Hij ging mee het dorp in en bleef bij hen.’ Johannes hoort er wellicht ook de suggestie van zijn gemeente in om Voorburg niet te verlaten: ‘Blijf bij ons’. Kennelijk wil hij daar graag gehoor aan geven.

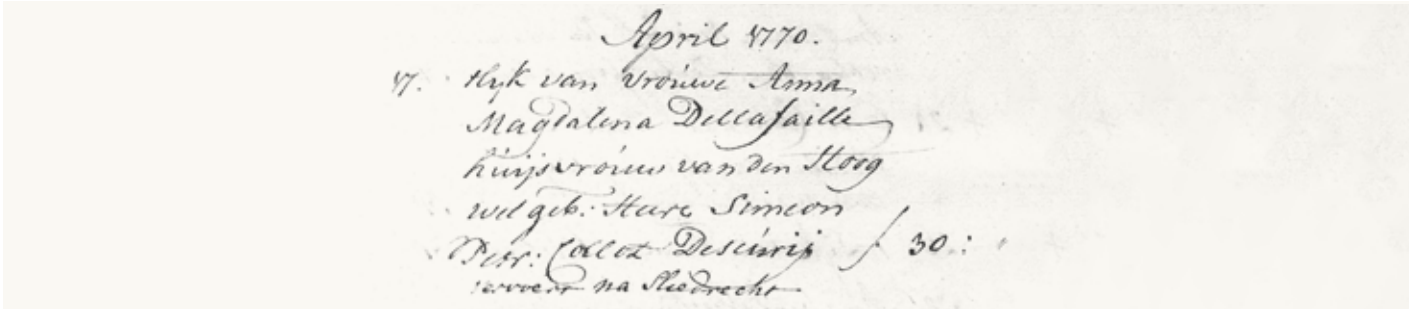
Derde huwelijk

Cornelia de Wijs, de tweede vrouw van Johannes Bondt, ontvalt hem in 1749. Op 12 januari 1751 trouwt hij voor derde keer, met de dan 35-jarige Anna Magdalena della Faille. Zij is geboren in Hoorn op 28 juli 1717 en daar op 1 augustus ook gedoopt, een dochter van Jacob della Faille (1685-1744) en Anna Maria de Maretz (1690-1720). De tak van de familie Della Faille die in Voorburg, Den Haag en Delft woonachtig is, is lid van de Franstalige Waalse Gemeenten daar, maar in Hoorn laten de Della Failles hun kinderen dopen in de Gereformeerde, later Hervormde Kerk. Als moeder Anna Maria de Maretz overlijdt in 1720, wordt zij in Delft in de familiegrafkelder van de Della Failles ter aarde besteld. Haar dochtertje Anna is dan nog maar twee jaar en zes maanden oud. De deftigheid van de familie laat zich aflezen uit de aantekening in het begrafenisboek te Delft:

5 Februari 1720

Vrouwe Anna Maria Des Maretz Huysvrouw van den Hr. Jacob Della Faille hier gebracht van Hoorn met een Jagt voor de kerk op den avond met 18 Lykdragers, 1 wapendrager en 8 flambouwdragers met een waepekas hoog 8 ½, breed 5 ½ voet. In de kerk eyge kelder op ’t Choor.

Ten tijde van het huwelijk van Anna Magdalena della Faille en Johannes Bondt in 1751 is zijn oudste zoon Nicolaus 18 jaar oud en studeert theologie (later rechten) in Utrecht. Jacob is 16 jaar en gaat naar de Latijnse school in Culemborg. Anthonia is 13 jaar en zal aan Anna als nieuwe moeder hebben moeten wennen. Dat zal in mindere

3.17 Begrafenis van Anna della Faille, de derde echtgenote van Johannes Bondt, op 17 april 1770. Gaardersarchief Gorinchem 1725-1778. Family Tree, M99Q-2ML, p. 442

mate voor de 11-jarige Johannes hebben gegolden, want die gaat bij het begin van het nieuwe semester op 6 september naar de Latijnse school in Culemborg en gaat dus het huis uit. Anna overleeft Bondt, want haar Johannes zal drie jaar later op 19 november 1754 overlijden. Anna moet met Johannes een bijzondere band hebben gehad. Al voor of in 1744, in ieder geval voor 30 december van dat jaar, heeft hij waarschijnlijk al meerdere huisbezoeken bij haar afgelegd. Dat mogen we opmaken uit het testament dat zij op die datum laat noteren.¹² Naast giften aan familieleden, wil ze ‘bij deese legateeren aan de [twee] kinderen van den weleerwaarde Heer Johannes Bondt, thans waardig en getrouw Leeraar in de gemeente Jesu Christi te Voorburg, bij zijn in eerder Huwelijk verwekt aan wijle sijne overledene Huijsvrouw Juffrouw Geertruida Mulerius, ider de somma van vier Duijsent Caroli guldens’. Maar ook aan de twee kinderen ‘bij zijn Ed. in Huwelijk geprocreeert aan desselfs jegenwoordige Huijsvrouw Cornelia Johanna de Wijs’, ieder f 4000,-. Aan de jongste dochter Anthonia vermaakt ze zelfs alvast ‘Haar Clave Cimbaal sijnde een staart stuk gemaakt door Johannes Scheffers [...] wijders [...] Johannes Bondt alle Haar Boeken, geene uijtgesondert, benevens alle haar geschreven schriften en papieren, rakende de godgeleertheijt’. Wanneer hij eerder zal overlijden, komt dit alles toe aan ‘de oudste van sijne kinderen [Nicolaus] als dan in leven sijnde’. Anna en Johannes hebben ongetwijfeld veel met elkaar gesproken over zaken ‘rakende de godgeleertheit’. Het is gezien dit testament niet vreemd dat Johannes na het overlijden van zijn tweede vrouw Cornelia vijf jaar later de al bestaande innige relatie heeft omgezet in een huwelijk. Of zijn zoon Nicolaus daar blij mee was? Van de toegezegde f 4000,- zal hij niet geweten hebben en ook niet dat al haar boeken mogelijk aan hem zullen worden vermaakt. Begrijpelijkerwijs komt dit na het overlijden van zijn vader ook niet aan de orde als de erfenis van Bondt met ‘weduwe Anna Magdalena delle Faille’ en de voogden

wordt afgehandeld.¹³ Anna ziet op 29 januari 1755 af van het haar toekomende vijfde deel en zal de ‘revenue en particuliere effecten’ netjes overdragen. Ze behoudt de inboedel, het zilver en het linnengoed. De voogden zijn met haar ingenomen vanwege ‘haar innige Zugt [genegenheid] en Affectie voor haare Mans Vier nagelaten voor kinderen’. Zoon Nicolaus zet een wat andere toon, wanneer hij in Utrecht drie en een halve maand later, de notaris aan zijn ziekbed laat verschijnen. Het is dan 16 mei 1755.¹⁴ Gerard Jan van Spall noteert als testament: ‘Ende ten laatste nog desselfs Stiefmoeder juffrouw Anna Magdalena de la Failje, de wed. van predikant Bondt, tot een gedagtenis uyt desselfs Bibliotheek Een of Twee Boeken naar genoegen van Haar.’ Dat lijkt een wat karig aanbod, in het geval Nicolaus zal komen te overlijden. Welke spanningen er in het gezin ook leven, ze blijven in de regels wit van de geschiedenis ongelezen. Nicolaus wil afstuderen op een staatsrechtelijk onderwerp: de Unie van Utrecht. Na het overlijden van zijn vader en zijn ziekte in het voorjaar van 1756 stapt hij echter opeens over op een geheel ander juridisch onderwerp en hij studeert op 3 juni 1756 af op *De polygamia*, Over de veelwijverij. Kent de theologisch-pastorale aandacht van vader Johannes voor Anna, vóór ze Nicolaus’ stiefmoeder wordt, andere accenten dan een louter platonische affectie? Dat is nu zo’n vraag die alleen een romanschrijver mag beantwoorden.

Anna treedt twee jaar na het overlijden van Bondt in het huwelijk met Simon Pierre Collot d’Escury (1719-1800). Het is ook zijn tweede huwelijk. Bij zijn eerste vrouw Charlotte Elisabeth van de Burch heeft hij acht kinderen verwekt, dus krijgt Anna haar handen vol aan Hendrik (16), Johan (14), Emelia (11), Levina (10), Henriette (8), Margreta (5), Robert (3) en Marta (2). Daar komt Anthonia Bondt nog bij, want die zal als 17-jarige met haar meegegaan zijn. Anna Magdalena overlijdt op 12 april 1770 in Gorkum in de leeftijd van 53 jaar.

De familie Della Faille

Anna Magdalena, de derde vrouw van Johannes Bondt, kwam uit een deftige familie. In de zestiende eeuw was deze protestantse ‘Ancienne Famille Della Faille’¹⁵ uit de Zuidelijke naar de Noordelijke Nederlanden gekomen. Ze waaierde uit met soms vele nakomelingen per gezin. Het is niet vreemd dat de familie Della Faille ook bekend was in Voorburg; er waren twee dames van de familie in de kerk van Voorburg begraven, op 14 februari 1716 ‘Juff: Sophia de La Faille’ en op 5 maart 1718 ‘Juff: Willemina de La Faille op 1 diep is nu vol.’ Ze staan niet vermeld in het overzicht van de Della Failles dat we vinden in het *Adelyk en Aanzienelyk Wapen-Boek van de Zeven Provinciën* uit 1772, of ze moeten aangeduid zijn geweest in de vele N.N.’s van evenzovele niet bij name gekende dames uit de familie.

Wel treffen we daarin Anna Magdalena’s grootvader aan, Johan della Faille (1628-1713), lid van de vroedschap en later ook schout in Delft, een man die een zeer grote staat voerde. Hij had van zijn grootvader en zijn vader een befaamd rariteitenkabinet geërfd waarin vooral de collectie zeer zeldzame zeeschelpen uitmuntte. Voorts bezat hij onder meer collecties Romeinse munten en medailles, porselein, wandtapijten en schilderijen. Hij liet zich in jachttenue en in het gezelschap van een zwarte bediende ten voeten uit portretteren door de schilder Johannes Verkolje (1650-1693), die enige jaren daarvoor in Delft was komen wonen. Als pendant van dit werk schilderde Verkolje ook het portret van Johans tweede echtgenote, Margaretha Delff (1647-1715). Johan della Failles zoon Jacob (1685-1744) was de vader van Johannes Bondts derde echtgenote. Hij had een oudere broer Johan Bernhard della Faille, wiens zoon Johan Louis della Faille, een volle neef van Bondts bruid dus, vanuit zijn woonplaats Delft opdracht gaf, op zijn kosten uiteraard, om op 10 maart 1741 in Voorburg te begraven: ‘het Lijk van Catharina van Dalen. Wed: Portebois.’¹⁶ Zij is de laatste die werd bijgezet in Voorburg. 29 jaar later, op 2 juli 1770 werd geconstateerd:

deee dubbele Kelder, die al over lange ingevallen was, en bevonden dat de Lijken daar in gestaan hebbende, ten eenenmaal waaren vergaan, zonder dat daar inne iet was dan Puijn en Vuijlnis gevonden; en is vervolgens de voorz. Kelder schoongemaakt.

Jan, Jean of Johan Louis della Faille (1702-1761) was, als gezegd, de zoon van ‘Monsieur Jean Bernard dela Faille, Auditeur de la ordre de la Chambre des Comtes, des domaines de Hollande et de Westfrise et de Dame Anne Catherine van Heemskerck à este presentée par Monsieur Jean de la Faille grand Bailliff de la Ville de Delfft, et Demoiselle Elizabet de la Faille pour et au nom de Demoiselle Barte Ferijn’, zoals dat in het doopboek van de Franstalige Waalse Gemeente in Den Haag geschreven staat onder ‘2 Avril 1702’. Toen zijn zus Anne Marguerite op 19 november 1704 daar gedoopt werd, waren grootvader en -moeder als getuigen aanwezig: ‘Monsieur Jean dela Faille, grand Baillif de Delfft et Dame Marguerite Delff son Epous’. Ook zijn jongere broer Johan Bernard is in dit doopboek terug te vinden, zij het met de getuigen ‘Jacob van Bruhose’ en ‘Elizabeth Dela Faille’, op 4 augustus 1709. Elizabeth was de tante van Johan Louis en de zus van zijn vader Johan Bernard. Johan Louis della Faille studeerde Welsprekendheid, Grieks en Latijn in Zutphen en Rechten in Utrecht, waar hij in 1724 zijn doctorsgraad haalde. Daarna vertrok hij nog als student naar Leiden waar hij op 15 februari 1726 werd ingeschreven bij de universiteit. Op 18 december 1729 trouwde hij met Petronella Adriana Raven (1710-1739). Het huwelijk bleef kinderloos. Volgens het Naemregister

3.18

3.19

3.18 Johan della Faille (1628-1713). Schilderij op koper door Johannes Verkolje, datering niet goed leesbaar. The Wadsworth Atheneum Museum of Art, Hartford (Connecticut). Afbeelding van internet

3.19 Margaretha Delff (1647-1715). Schilderij op koper door Johannes Verkolje, gedateerd 1674. The Wadsworth Atheneum Museum of Art, Hartford (Connecticut). Afbeelding van internet

3.20

3.21

3.20 Een chine-de-commande theekom en -schotel, gedecoreerd met het wapenschild van de familie Della Faille. Circa 1735-1738. Afbeelding van internet

3.21 Wapenschild van Jean (of Johan) Louis della Faille Johansz, met vermelding van zijn overlijden op 5 mei 1761. Afbeelding van internet

van 1742 is hij het bekendst gebleven door zijn bestuurlijke werkzaamheid in dienst van Zijne Koninklijke Majesteit van Pruisen in de functie van Baljuw, Schout en Secretaris van Lage Zwaluwe. Verder was hij sinds 1759 een van de ‘Heeren Veertig’, de vroedschap van de stad Delft. Hij overleed op 5 mei 1761 en werd in Den Haag begraven. Ook uit de beschrijving van deze begrafenis blijkt de deftigheid van de Della Failles:

’s Gravenhage

30 Gulden, geen kinderen

9 meij 1761 St. Jacobskerk

Den 9 begraaven des Namiddags ten Twee uur met het waapen, wijle Wel Edele Gestrenge Heer Mr. Jean Louis Della Faille, Baljuw en Dijkgraaf van de Hooge en Laage Swaluwe, zijnde van Delft Herwaards getransporteerd: in het Veertiende en Vijftiende Graf een dubbele Kelder, gelegen in den Vierden reegel in het Eerste Kruiswerk, zijnde een eigen graf en gedekt met Teegelen. Geluid Twee poosen. De uiterste hoogte van de Rouwkas is 10 voet 6 duim en de breette 6 voet 7 duim, in het vierkant gerekend heeft den inhoud van 69 1/8 Vierkante Voeten. Vier Quartieren.

De lijkpredicatie over Willem IV

Na het overlijden van Zijne Doorluchtige Hoogheid Willem Karel Hendrik Friso (Willem IV) op 22 oktober 1751 worden in kerken door het hele land lijkpredikaties gehouden. Veel daarvan zijn in druk bewaard gebleven, van drieëntwintig predikanten in de Nederduitsche Gereformeerde kerk, van zes predikanten in de Franstalige Waalsche gemeenten (die overigens vertaald worden uitgegeven), van drie uit de Luthersche, een uit de Engelsche, een uit de Remonstrantsche en een uit de Mennonitische traditie.¹⁷ Omdat de Republiek in de Oostenrijkse successieoorlog (1740-1748) politieke steun aan Oostenrijk verleent, krijgt men in 1747 te maken met een invasie van Franse troepen. Uit de bevolking klinkt een luide roep op om opnieuw een Oranje de leiding te geven. Willem IV wordt hierop benoemd tot Kapitein-Generaal en als Stadhouder van alle gewesten aangesteld, later dat jaar zelfs als erfstadhouder, waarmee een einde komt aan het tweede stadhouderloze tijdperk. Aanvankelijk is de stadhouder populair, omdat de oorlog snel beëindigd wordt, maar

later zwakt dit af, omdat hij de bestuurlijke macht van de regenten niet kan intomen. Zijn zwakke gezondheid brengt hem in 1751 voor kuren naar Spa. Het mag niet baten; hij sterft er op 40-jarige leeftijd.

In de *Boekzael der geleerde waerelt* wordt een zeventiental preken genoemd die niet in de lijst van gedrukte exemplaren voorkomen. In Nijmegen is het ds. Gisbertus inde Betouw, die op 7 november een lijkrede houdt met Psalm 89:49 als uitgangspunt: ‘Wat Man leeft er, dien de dood niet zien zal, die zijne ziel zal bevrijden van het geweld des grafs.’ Ofwel: geen mens ontloopt het sterven, ook Willem IV niet.

In Tiel is het ds. Johannes Wilhelmus Goldbach die op 31 oktober ‘ene Lykpredikatie heeft gedaan over zyne *DOORL. HOOGHEIT*,’ over 1 Kon. 11:43: ‘Daarna ontsliep Salomo met zyne Vaderen en werd begraven in de stad van zijn vader David.’ Ofschoon ‘slechts’ erfstadhouder van de Republiek, gaat het toch om een begrafenis

3.22 Zilveren begrafenispenning uitgebracht bij het overlijden van Willem IV, 1751. Het omschrift ‘WILH : CAR : HENR : FRISO D.G. PR : AVR : ET NASS : GUB : HAER : FRISIAE’ wil zeggen: Willem Karel Hendrik Friso door de genade van God Prins van Oranje en Nassau, erfstadhouder van Frisia (de Nederlanden). Collectie Museum van de stad Rotterdam. Foto van internet

van koninklijke statuur. Hij is een prins van Oranje en een vorst van Oranje-Nassau geweest. Goldbach verguldt alsnog de troon van Willem IV.

In Beest brengt ds. Johan Willem Marinus op 7 november Psalm 118:8.9 te berde: ‘Het is beter tot den Heere toevlugt te nemen, dan op prinsen te vertrouwen.’ Het lijkt wat kritischer te zijn dan het wellicht in de preek heeft geklonken. Maar we moeten ook niet overdrijven en Willem IV de hemel in prijzen. Iedereen heeft wel een onbetrouwbare kant, lijkt Marinus met zijn keuzetekst te zeggen.

In Borculo haalt ds. Frederik Willem Lamberg op 31 oktober Klaegliederen 5:16 aan: ‘De kroon onzes hoofds is afgevallen, o wee nu onzer, dat wij zo gezondigd hebben.’ Dus gemeente van de Republiek, let op uw zaak! Keer u niet af van den Heere. Lamberg komt er op 12 december nog een keer op terug met Psalm 146:3.4.5: ‘Vertrouwt niet op prinsen, op des menschen kind, bij hetwelk geen heil is. Zijn geest gaat uit, hij keert wederom tot zijne aarde; te dienzelfden dagen vergaan zijne aanslagen. Welgelukzalig is hij die den God Jacobs tot zijne hulp heeft, wiens verwachting op den Heere zijne God is.’ Het is mooi dat we een Oranjedynastie hebben, maar dat geeft uiteindelijk geen garantie op ons zielenheil. We zijn uiteindelijk zelf verantwoordelijk tegenover God. Verder worden er volgens de *Boekzael* preken gehouden in Beekbergen, ‘Elkum’ (Ellecom), Spankeren, ‘Osch’ (Oss), Dordrecht, Oudekerk aan de IJssel, Schiedam, Schelluinen, Sleewijk, Noorden, Bergen, Beekbergen en . . . in:

VOORBURG

D. Johannes Bondt heeft den 24 October over ’t Verlies van zyne DOORL. HOOGHEIT gepredikt uit 2 Sam. III:38.b. Weet gy niet dat ten deze dage enz. [een vorst, ja eene groote in Israël gevallen is?] De voorafsprak was uit Psalm XXXIX:10. Ik ben verstomt enz. [ik zal

mijne mond niet opendoen, want Gij hebt het gedaan] en de Inleiding uit Klaagl. V:16. De Kroone onzes Hoofds enz. [is afgevallen, o wee nu onzer, dat wij zo gezondigd hebben].

De kerkdienst op 24 oktober 1751 is er dus een met veel tussenzang en drie overdenkingen. Voor twaalf uur is men waarschijnlijk niet thuis geweest. Wel zit er een mooie opbouw in. Eerst bij jezelf te rade gaan over het verdriet bij het overlijden van iemand die hoog staat aangeschreven. Dan toch eigenlijk met stomheid geslagen zijn over hoe dat nu heeft kunnen gebeuren en hoe het verder moet. Met daarbij de geloofsovertuiging dat God ook in deze situatie de hand heeft gehad. Ten slotte toch lof voor de Oranjedynastie, die blijkbaar hoger staat aangeschreven dan de patriotten, die aan een sluipende opmars zijn begonnen. We naderen de Franse tijd. Er zit ongetwijfeld een politieke opvatting in de lijkpredikaties. Men zal ook gebeden hebben voor de drie jaar oude zoon Willem Batavus en zijn moeder Anna van Hannover, die de lopende landszaken waarneemt.

Het overlijden van Johannes Bondt

Johannes zal Voorburg niet meer verlaten. Op zijn 54ste verjaardag, op maandag 18 november 1754, krijgt hij ’s middags om twee uur een hersenbloeding, een ‘toeval van beroerte’. De volgende dag, 19 november, om zes uur in de ochtend ‘is hij in den Here ontslapen’. De zondag ervoor heeft hij nog gewoon zijn predikantstaken kunnen vervullen. In de ochtenddienst van 17 november preekt hij vanuit de Bijbelbrief 1 Petrus 1:6: ‘In welken gy u verheugt nu een weinig [tydt] (zo het nodig is) bedroeft zynde door menigerlei verzoekingén.’ (Statenvertaling, 1637) of: ‘Verheug u hierover ook al moet u nu tot uw verdriet nog een korte tijd allerlei beproevingen verduren.’ (Nieuwe Bijbelvertaling, 2004). Volgens deze Bijbelbrief moet men blij zijn dat er voor de gelovigen in de hemel een onvergankelijke, ongerepte erfenis die nooit verwelkt, is weggelegd. Hun aandeel daarin is na hun dood verzekerd. En ja, men zal wel

3.23 Lakzegel met het wapenschild Den Tex Bondt, in kwartieren met de drie vogeltjes van Den Tex en de keper met drie sterren van Bondt. Foto van internet

3.24 Cornelis den Tex Bondt (tweede van links), 25 oktober 1943. Foto Marinearchief

nog door de zure appel van het heden moeten bijten. De avonddienst gaat gewoontegetrouw over een ‘zondag’ uit de catechismus. De ‘stofte’ waarover hij ‘met veel hartelykheid’ heeft ‘gecatechizeert’, betreft inderdaad ‘de nuttigheden van Christus opstandinge voor de gelovigen.’ Het is de 45ste vraag uit de Heidelbergsche Catechismus:

Vraag: Wat nut ons de opstanding van Christus? Antwoord: Ten eerste heeft Hij door Zijne opstanding den dood overwonnen, opdat Hij ons de gerechtigheid, die Hij door Zijnen dood ons verworven had, kon deelachtig maken; ten andere worden wij ook door Zijne kracht opgewekt tot een nieuw leven; ten derde is de opstanding van Christus een zeker pand van onze zalige opstanding.

Men zal zich erover verwonderd hebben dat Johannes Bondt juist die zondag over dood en opstanding en een hemelse beloning gesproken heeft, terwijl hij enkele dagen later zelf onderwerp zal zijn van die door hem verkondigde geloofsvisie. Op 24 november leidt dominee Adrianus van Duyfhuys de gedachtenisdienst voor de overledene en sluit netjes aan bij Bondts preek door een en ander te onderstrepen met een tekst uit de brief van Paulus aan de Korintiërs: ‘Wij weten, wanneer onze aardse tent, het lichaam waarin wij wonen, wordt afgebroken, we van God een woning krijgen, een eeuwige, niet door mensenhanden gemaakte woning in de hemel’ (Nieuwe Bijbelvertaling, 2004). Een mooi gelovig onderbouwd afscheid van een godvruchtig leven als predikant in Ooster- en Westerblokker en Voorburg. Hij wordt ‘op één diep’, in het graf bijgezet bij zijn eerdere echtgenoten. Het graf ‘is nu vol’.

En verder ...
Het nageslacht van Jacobus Bondt uit Leiden zal in de mannelijke bloedlijn in de geschiedenis vervagen. Zoon Johannes (predikant in Blokker en Voorburg) verlengt de lijn met Nicolaus (advocaat in Amsterdam), Jacob (jurist in Delfshaven) en Johannes (predikant in

Oost-Zaandam). Jacob en Johannes krijgen geen mannelijke nazaten die de naam Bondt verder dragen. Nicolaus uit Amsterdam nog wel: via zijn zoon Jan Bondt, die trouwt met Anna Maria Determeyer. Van hun acht kinderen, van wie er enkelen vroeg overlijden, is het zoon Nicolaas die huwt met Jacoba Adriana Scharff. Hun nageslacht blijft echter beperkt tot dochter Johanna Adriana, die in 1850 op 28-jarige leeftijd in Brummen overlijdt. Van de acht kinderen van Jan en Anna is het de dochter Clasina Petronella die een poging doet de naam Bondt voor het nageslacht te behouden. Zij maakt deel uit van de elitegemeenschap van Amsterdam, waar ze trouwt met Cornelis Anne den Tex. Een van haar zeven kinderen, haar zoon Jan, wellicht vernoemd naar opa, krijgt de naam Bondt toegevoegd, uit piëteit voor haar vader Jan en broer Nicolaas wellicht, of om de naam Bondt in haar adellijke omgeving niet verloren te laten gaan. In een Koninklijk Besluit van 17 april 1826 wordt dat voor de op 11 januari van dat jaar geboren Jan den Tex Bondt vastgelegd. Dit geslacht Den Tex Bondt eindigt weer na drie generaties in 1944. Na Jan den Tex Bondt is er zijn zoon Cornelis Joan, diens zoon Willem Antonius en diens zoon, de naar zijn grootvader genoemde Cornelis Joan den Tex Bondt. Deze laatste wordt in de Tweede Wereldoorlog in zijn Mitchell B52 FR 151-bommenwerper op 20 juni 1944 boven Frankrijk neergeschoten en bijgezet op het ereveld van Orry-la-Ville.

3.25 De grafsteen van Cornelis Joan den Tex Bondt op het ereveld van Orry-la-Ville. Foto Marinearchief

Bronnen
(Van der Aa), *Biographisch woordenboek der Nederlanden*. Dl. 2, p. 823 e.v.
Johannes van Abcoude, *Lijsten van Inhuldiging en lykpredicatie*. Leiden (1754)
Archief West-Friesland 0347 *Hervormde Gemeente Ooster- en Westerblokker*
Wim Blok, gw5.geneanet.org
Briefwisseling en aantekeningen Willem Bentinck. Dl. 1. Ed. C. Gerretsen/P. Geyl
Centraal Bureau voor de Genealogie o.a. Heraldiek
Confessieboeken 1535-1732 (Indexen), Amsterdam
DTB Voorburg
DTB Schellinkhout
DTB Oost-Zaandam
DTB Baambrugge
DTB Delfshaven
DTB Gorinchem
DTB Hoorn
DTB ’s-Gravenhage
DTB Amsterdam
Gens Nostra jg. 7 no. 7. 8 (1932)
M.C. van Hall, *Mr. Jan Bondt en diens vader Mr. Nicolaus Bondt herinnerd* (1845)
J. Kok, *Vaderlandsch Woordenboek* (1792), p. 116-117
P.E. van Loo, *Eenige wakkere jongens*. Amsterdam, 2013
Maandelyks Uittreksel of Boekzael der geleerde waerelt, 193 delen (1715-1811)
Esther Myers, *Ierse studenten in Nederland* 1650-1750 (internet)
Naamwijzer. Amsterdam, 1733 en 1738
‘Nederlands Hervormde Kerk Westerblokker. De geschiedenis van kerkgebouw en gemeente.’ In: *Blokker Toen en Nu*, Vroeger raakt nooit op. Jaarboek 2004, p. 34-53

De Nederlandsche Leeuw jg. 11 (1893)
De Nederlandsche Leeuw jg. 20 (1904), p. 267
De Nederlandsche Leeuw jg. 22 (1904), p. 271
De Nederlandsche Leeuw jg. 37 (1919), p. 118
De Nederlandsche Leeuw jg. 38 (1920), p. 251 met *The book of Baptism and marriage. English Church at The Hague* 1677-1810
Nederlandse oorlogsvliegers in de Britse luchtmacht, p. 155 (internet)
Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek (NNBW)
Gt. Nieuwenhuis, *Algemeen Woordenboek van Kunsten en Wetenschappen* (1833)
B. Seelemeijer, ‘Johannes Bondt, de elfde predikant van Blokker.’ In: *Jaarboek van het Westfries Genootschap* 85 (2018), p. 26-36
Trouw- en Begraafboete 1685-1795 (Indexen), Amsterdam
Westfries families. jg. 1 (1954) *De Bangerte famiele Balk* [P.M. de Wijs], *Op het huwelyk van den Wel Eerwaarden HEERE Johannes Bondt. Bedienaar des Godlyken woords in de Hervormde Gemeinte te Voorburgh; En Mejuffrouw Cornelia Johanna de Wijs. Echtelyk vereenigt op den 22. van Bloeimaand MDCCXXXVI*. S. Wright, *Verhandeling van de wedergeboorte*. s Gravenhage (1741)
S. Wright, *Treatise on being born again*. New York (1802)

3.26 In de Oude Kerk is de preekstoel nog aan een andere pilaar bevestigd en omgeven door een zogeheten doophek. De kerkruimte is verder gevuld met vaste banken. Ansichtkaart circa 1950. Collectie Anne Jacobs

Noten

- ¹ Zie over deze periode in het leven van Johannes Bondt ook: B. Seelemeijer, 'Johannes Bondt, de elfde predikant van Blokker.' In: *Jaarboek van het Westfries Genootschap* 85 (2018), p. 26-36.
- ² De spelling van de achternaam wisselt in de documenten: Bont, Bond, Bondt. Gekozen is hier voor de spelling van de naam van de Voorburgse dominee: Bondt.
- ³ In het Confessieboek staat 23 jaar met een verbetering naar 33 jaar. De verbetering moest niet zijn de 2 van 20, maar de 3 naar een 8. Het was waarschijnlijk onrustig in het wachtlokaal of was Jacobus wat te opstandig dronken?
- ⁴ Toen Johannes Bondt al predikant was, bezocht hij op 11 april 1728 zijn ouders en trad op die dag ook op als getuige bij de doop van Jacob, zoon van Pieter Bont en Jannetje Jacobs, in de Noorderkerk. De notulist van het doopregister was zijn jeugdnaam nog niet vergeten en schreef hem gewoon in als Jannes Bont, samen met zijn oude tante van 52 jaar, Maria Bont, de zuster van zijn vader.
- ⁵ Of de kleine brief van Jeremia als Baruch 6, of het boek Baruch als geheel.
- ⁶ NNBW geeft dat ten onrechte aan voor Cornelia de Wijs.
- ⁷ Verwijst naar Jeremia 23:29: 'Mijn woord is als een vuur, als een hamer die een steenrots te morzel slaat', een dreigement aan valse profeten, die leugens verkondigen. In de rabbijnse

- traditie wordt geleerd: Eén schriftwoord kan veel argumenten bevatten, zoals een hamer een rots in vele stukken versplintert.
- ⁸ Willem Servaas onderhield een briefwisseling met de botanicus Nicolaas Bondt (1765-1796) in Amsterdam, een neefje van Anthonia, een zoon van broer Johannes.
 - ⁹ Akte bij notaris Willem Dop, 17 juli 1773 Utrecht.
 - ¹⁰ Akte van 16 maart 1778 bij notaris Cornelis de Wijs (opa van moederskant van Anthonia en Johannes).
 - ¹¹ Wat de genoemde aktes ook vermelden. In 1773: 'Johannes Bondt, Bedienaar des Goddelijken Woords te Maasland' en in 1778: 'Bedienaar des Goddelijken Woords te Hillegersberg'.
 - ¹² SAdelft, Rijswijkse notarissen 1653-1935, inv. 730.0020, p. 178-180.
 - ¹³ SAdelft, Rijswijkse notarissen 1653-1935, inv. 730.0023, p. 59.
 - ¹⁴ SAUtrecht, notaris Gerard Jan van Spall, no. 23, akte 83, p. 57.
 - ¹⁵ A. Ferwerda, *Adelyk en Aanzienelyk Wapen-Boek van de Zeven Provinciën* (1772).
 - ¹⁶ 'Catharina Magdalena van Dalen J:D: van 's Hermond' trouwde op 15 mei 1689 'François Portebois J:M: van Steenwerk in Vlaenderen, beide wonende in den Haeg.' Catharina was als J:D: toch wel al weduwe van Jean la Pellis (DTB Leidschendam).
 - ¹⁷ J. van Abcoude, *Lijsten van Inhuldiging en lykpredicatie*. Leiden (1754).

Colofon

Historische Vereniging Voorburg

Secretariaat: Postbus 49
2270 AA Voorburg
Telefoon: 070 3867456
Website: www.historischeverenigingvoorburg.nl
E-mail: info@historischeverenigingvoorburg.nl

Bestuur

A.J. (Arjen) van Aalst, lid
R.M.W. (Renier) van Gelooven, voorzitter
W.J.E. (Evert) van de Graaff, lid
M.T.A.M. (Marcel) van der Lans, secretaris
B. (Bas) Nieuwenhuizen, lid
C.W.A.M. (Kees) van Paridon, lid
E.M. (Eugene) Verkade, penningmeester

Lidmaatschap 2020

25 euro

Penningmeester HVV te Voorburg
ING-rekening: NL26INGB 0000 2883 21
Rabobank-rekening: NL37RABO 0127 6787 43

Historisch Voorburg

Jaargang 26 (2020) nummer 2

Redactie

A.E. (Anne) Jacobs
C.L. (Kees) van der Leer
C.L.H. (Constance) Scholten
P. (Peter) Spannenburg

Redactieadres

Laan van Rustenburg 16
2271 XT Voorburg
Telefoon 070 3868495

Teksten

Arie L. Spaans
Jacques Plugge
Bart Seelemeijer

Vormgeving en beeldbewerking

Ronald Meekel, same-d Voorburg

Druk

Opmeer papier pixels projecten, Den Haag

ISSN 1381-4672

Sponsor

Deze uitgave is mede mogelijk gemaakt dankzij de financiële steun van:

Copyright

Overname van teksten uit Historisch Voorburg is uitsluitend toegestaan na schriftelijke toestemming van de redactie

De redactie heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de afbeeldingen volgens de wettelijke belangen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de redactie wenden.

Alexander Crèvecoeur bezocht de jongheerenkostschool die gevestigd was in *'In de Wereldt is veel Gevaer'*, woonde met zijn ouders in het herenhuis van *Oostenburg* en bestudeerde op zijn wandeltochten in de landelijke omgeving van Voorburg het vogelleven.

Willem ("Chris") Lindenburg werd in de oorlog bijna gearresteerd in zijn huis in de Den Burghstraat, wist naar Zweden en later Engeland te ontkomen en kwam bij zijn spionageactiviteiten ook in aanraking met de beruchte infiltrant Anton van der Waals.

De predikant Johannes Bondt doopte, trouwde en begroef menige achttiende-eeuwse Voorburger, maar zijn kwaliteiten maakten hem ook buiten Voorburg bekend. Tegenover zijn kudde kon de herder zich nu eens mild dan weer gestreng tonen. Hij trouwde na het overlijden van zijn tweede echtgenote met een telg van de zeer voorname familie Della Faille.